

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Andrej Troha

Mentorica: Doc. Dr. Zdenka Šadl

VPLIV DRUŽBENEGA KONTEKSTA NA ISTOSPOLNA
RAZMERJA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

1. UVOD	4
2. I. DEL: DRUŽBENI KONTEKST ISTOSPOLNIH RAZMERIJ.....	7
2.I.1. Zamolčana, spregledana zgodovina.....	7
2.I.1.1. Zgodovina ljubezni med ženskami	9
2.I.2. Spremembe na področju intimnosti v sodobnosti.....	10
2.I.2.1. Čisto razmerje	12
2.I.2.1.1. Kritika čistega razmerja	14
2.I.3. Vpliv institucije heteroseksualnosti na življenje neheteroseksualno usmerjenih	16
2.I.3.1. Heteroseksizem in homofobija	20
2.I.3.1.1. Primeri heteroseksizma v religiji, zakonih in medicinski stroki	23
2.I.3.2. Internalizirana homofobija.....	25
2.I.3.2.1. Lezbijke, partnerstvo in heteroseksualni imperativ	28
2. II. DEL: PRAKSE IN ŽIVLJENJSKA IZKUSTVA ISTOSPOLNO USMERJENIH V INTIMNIH RAZMERJIH.....	31
2.II.1. Metodološke in epistemološke težave pri preučevanju partnerskih oblik neheteroseksualcev.....	31
2.II.2. Neviden obstoj neheteroseksualnih parov	33
2.II.3. Istospolna razmerja in intimnost v adolescenci.....	34
2.II.4. Pomen razkritja za življenjsko pot istospolno usmerjenih oseb	38
2.II.5. Etnografija istospolnih razmerij.....	39

2.II.5.1. Heteroseksualna zgodovina	40
2.II.5.2. Kje sta se partnerja spoznala	41
2.II.5.3. Prebivališče in finance.....	42
2. II.5.4. Delitev dela.....	42
2.II.5.4.1. <i>Egalitarnost v istospolnih razmerjih – mit?</i>	43
2.II.5.5. Trajanje istospolnih razmerij	44
2.II.5.6. Družbena podpora.....	45
2.II.5.7. (Ne)razkritost.....	46
2.II.5.8. Spolno vedenje	47
2.II.5.8.1. <i>Genitalizacija srca</i>	48
2.II.5.9. Nasilje in partnerska zloraba	48
2.II.5.10. Starševstvo.....	49
2.II.5.11. Sklenitev istospolne partnerske zveze	50
2.II.6. Istospolna razmerja starostnikov	51
2.II.7. Vprašanje ustreznosti heteroseksualnih konceptov za življenjski stil lezbijk in gejev	51
3. ZAKLJUČEK.....	55
4. LITERATURA:	59

1. UVOD

V današnjem času, ki mu različni družbeni teoretiki dajejo različna poimenovanja (postmodernost, pozna, visoka, tekoča modernost, posttradiconalizem) in pripisujejo različne pomene, mnogi izmed njih opažajo temeljite spremembe na področju zasebnosti. Spreminjala naj bi se tradicionalno zasnovana koncepcija odnosov med spoloma, s tem pa neizbežno tudi sama oblika intimnih odnosov. Ker sta moški in ženska postala bolj enakopravna, so tudi družinske in partnerske skupnosti vedno bolj pod vplivom "egalitarnega etosa". Peščici ortodoksnih in normativnih vzorcev intimnega življenja se dodaja cela paleta novih, ki so svojo širšo družbeno legitimnost v večji ali manjši meri vzpostavili oziroma jo šele vzpostavljajo. Odvija se proces pluralizacije življenjskih stilov, ki so ga izzvala številna dogajanja v preteklosti – zlasti feministično gibanje – in osnovanost sodobne družbe na individualizmu, kapitalizmu in potrošnji itd.

Istospolna ljubezen je bila večji del človeške zgodovine ljubezen, ki si ni drznila izgovoriti svojega imena – to se danes spreminja. Gejevski in lezbični pari, ki so bili še nedavno izrinjeni na področje anonimnosti in nelegalnosti in ki jim je bila odrekana vloga aktivnih kreatorjev lastnega življenja, se z zahtevami po priznanju svojih partnerstev pomikajo v ospredje družbene pozornosti. Raste samozavest istospolno usmerjenih, pa tudi zavest med vse večjim številom heteroseksualnega prebivalstva po nujnosti družbenih sprememb. Vedno težje je tišati te zahteve ter vzdrževati model edine prave spolne usmerjenosti (to je heteroseksualnosti) in edinega pravega življenjskega stila (to je zakonske zveze dveh raznospolnih partnerjev).

Gejevska in lezbična intimna razmerja so po mnenju nekaterih v ospredju dogajanja na področju intimnosti. Anthony Giddens (2000) trdi, da prav v tovrstnih zvezah pride najbolj do izraza "čisto razmerje", kot ideal, ki vpliva na delovanje naraščajočega števila ljudi pri oblikovanju svojih intimnih partnerskih razmerij. Moč diskurza o čistem razmerju, ki je zajel številne pare kaže, ali pa vsaj obeta, temeljite spremembe na področju intimnega življenja v pozni modernosti.

Vendar je govor o temeljitosti, daljnosežnosti, pozitivnosti sprememb za mnoge pretiran in enostranski. To, da je klasična jedrna družina izgubila primat, da je vse več samskih, da vse več

mater samih vzgaja otroke, da se istospolni pari (v nekaterih državah) poročajo in vzgajajo otroke ipd. mnoge navaja na dosti pesimističnejše ocene. Vzrok tem, z njihovega stališča negativnim trendom vidijo v skrajnem individualizmu, ki grozi, da bo razkrojil ne samo intimno življenje, pač pa tudi širšo družbeno skupnost.

V diplomskem delu je ena glavnih raziskovalnih tem posvečena vprašanju, v kakšnih družbenih okoliščinah se oblikujejo, nahajajo in razhajajo istospolna partnerstva ter kakšen vpliv imajo te okoliščine na partnerstva in subjektivne izkušnje neheteroseksualno usmerjenih individuov. Ker se družbeno stališče do istospolne usmerjenosti v dobi poudarjenega individualizma in pluralizma počasi pomika od rigidnega zavračanja k večjemu, ali pa vsaj bolj politično korektnemu, sprejemanju, slabijo tudi moralni in vsakovrstni drugi pritiski na življenjske skupnosti istospolnih partnerstev. Kljub temu pa ostaja še vedno močno ukoreninjena in neizzvana ideologija heteroseksizma, ki zavira aktivno izražanje in polno razvitje heteroseksualnosti alternativnih spolnih praks in življenjskih stilov.

Sodobna družba torej ostaja družba heterogenih teženj, saj ob spremembah tradicija še vedno ohranja svoj močan, četudi pojemajoč vpliv. Ob starejših generacijah, ki izhajajo iz časov, ko je bila istospolna usmerjenost zavita v gluho tišino in je predstavljala hud moralni prekršek, sobivajo generacije strpnejših, odprtejših in liberalnejših ljudi. Zato istočasno obstaja več različnih socialnih kontekstov, ki so si po svojih vrednotnih sistemih med seboj v ostrem nasprotju. V sodobni družbi tako obstajajo konteksti, ki dopuščajo prosto izražanje in živetje gejevskih in lezbičnih življenjskih stilov, vendar le-ti zaradi marginalnega položaja ne uspejo prodreti v širši družbeni prostor. Dominantna družbena sfera je še vedno prostor, namenjen prezentaciji in promociji zgolj heteroseksualnih življenjskih skupnosti. Z analizo družbenega konteksta se ukvarja prvi del diplomske naloge.

Ponazoritev, da se z družbenim statusom in percepcijo istospolne usmerjenosti ter istospolnih partnerstev resnično nekaj dogaja, je več. Pred leti se je slovenska medijska javnost, ko je na tekmovanju za pesem Evrovizije zmagal transvestitski trio *Sestre*, prvič bolj množično in neposredno soočila s temami drugačnih spolnih identitet. Mnoge, zlasti mlajše generacije, je dogodek v skladu s popularno naravnostjo množičnih medijev zabaval, mnogi starejši pa so v njem videli sramoto, ki

ne bi smela pridobiti tolikšne pozornosti v medijih. To torej priča, da so si ljudje z drugačnimi spolnimi usmeritvami vsaj deloma izborili pozornost medijev, ki so tudi sami spremenili način podajanja homoseksualnosti¹. O tem, da je istospolna usmerjenost postala opaznejša priča tudi to, da se na politični ravni poskuša urediti pravni in socialni status istospolnih partnerstev.

Kljub omenjenim premikom menim, da je istospolna usmerjenost, še posebej pa življenjske oblike, ki jih ustvarjajo istospolno usmerjeni, v širši družbi še vedno nevidna. Vsi smo izpostavljeni heteronormativnemu načinu življenja, ki se kaže na vsakemu koraku, saj je heteroseksualnost vgrajena v temelje naše družbe, alternativni življenjski stili pa so nam neznani. Iz tega izhajajo mnogi predsodki in stereotipi: da so geji naravnani izključno na seks in da niso zmožni vzpostaviti dolgotrajnejših in stabilnih razmerij, da so istospolno usmerjeni obsojeni na samsko življenje, da nimajo otrok oziroma si jih ne želijo itd. Ni redko, da celo same lezbijke in geji nasedajo mnogim od teh izkrivljenih predstav in poenostavljenih podob. Zato sem se odločil, da bom v diplomski nalogi poskušal pokazati nekatere specifične vidike življenja lezbijk in gejev ter njihovih intimnih razmerij, čemur je posvečen drugi del.

¹ Zgodovino medijske prezentacije homoseksualnosti obravnava Roman Kuhar v svoji knjigi z naslovom *Medijske podobe homoseksualnosti: analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*, (2003), Mirovni inštitut, Ljubljana.

2. I. DEL: DRUŽBENI KONTEKST ISTOSPOLNIH RAZMERIJ

2.I.1. Zamolčana, spregledana zgodovina

Homoseksualnost je bila pretežno del zgodovine v skladu z družbenim ozračjem nevidna in je predstavljala tabu temo. Večinoma sploh ni imela imena, če pa ga je že premogla, je bilo to skoraj brez izjem pejorativno in dokaj nejasno, saj se ni natančno vedelo kaj zajema². Danes razvpita je zlasti homoseksualnost v antični Grčiji, ki pa z današnjimi predstavami o homoseksualnosti nima veliko skupnega. Kljub nenaklonjenemu družbenozgodovinskemu kontekstu pa so mnogi zgodovinarji seksualnosti odkrili, da so že od srednjega veka naprej v nekaterih večjih zahodnoevropskih mestih obstajale dokaj razvite in raznolike podtalne homoseksualne subkulture. Govorijo o sodomitskih kulturah od 14. stoletja naprej, homoseksualni italijanski eliti 16. stoletja (cf. Plummer, 1995: 22), kulturi molijev v Londonu koncem 17. stoletja in v 18. stoletju (cf. Kuhar, 2001).

Nekateri avtorji, o homoseksualnosti kot jo poznamo danes, govorijo kot o moderni homoseksualnosti (cf. Plummer, 1995: 27). Nastanek “modernega homoseksualca” povezujejo s spojem večih družbenih procesov in elementov. Kot ključni pogoj za formiranje modernega homoseksualca jemljejo različne modernizacijske procese v družbi povezane s kapitalizmom (industrializacija, urbanizacija, racionalizacija itd.). Velika mesta, v katera so se ljudje priseljevali iz ruralnih predelov v iskanju dela in ekonomske pa tudi siceršnje neodvisnosti, so jim omogočala anonimnost in realizacijo svojih hotenj. Istospolne želje so bile med njimi. Poleg tega mnogi teoretiki trdijo, da pred lansiranjem pojma homoseksualnost, ki ga je leta 1896 skoval madžarski zdravnik K. M. Kertbeny, o homoseksualnosti kot zavestni skupinski in individualni identiteti težko govorimo (cf. Plummer, 1995).

² Primer takega poimenovanja predstavlja beseda sodomija. John Boswell piše, da se celo na modernem zahodu beseda pojavlja v tolikih pomenih, da bi bila za razjasnitev pomenov potrebna posebna študija. V nekaterih ameriških državah se sodomija v pravo uporablja za vsak sam po sebi neprokreativen seksualni akt, v drugih za vse homoseksualno vedenje, spet v drugih le za analni spolni odnos (cf. Boswell, 1997: 130).

K formiranju modernega homoseksualca je veliko prispevala znanost, zlasti medicina in seksologija, ki sta vpeljali binarno razločevanje ljudi kot heteroseksualnih in homoseksualnih. Čeprav je bila homoseksualnost medikalizirana kategorija z najrazličnejšimi negativnimi pomeni (odklonskost, patološkost, bolezen, nemoralnost itd.), je v zgodnji dobi predstavljala identifikacijsko podlago za istospolno usmerjene. Plummer piše, da je imela dvojno vlogo: na eni strani je omogočala družbeno kontrolo te skupine, na drugi pa je v "homoseksualni skupnosti" odigrala vlogo podpore (cf. Plummer, 1995: 29).

Lahko rečemo, da so bili vsi diskurzi o homoseksualnosti v preteklosti, od religijskih, zakonskih, znanstvenih, medijskih, literarnih do vsakdanjih, močno negativistično naravnani. Posebej močan vpliv je imel religijski diskurz, ki je do razsvetljenstva prevladoval in vplival na vse ostale. Z nastopom razsvetljenstva je začela moč religije upadati, prišlo je do vzpona znanosti. Vendar tudi ta ni znala ubežati časovnoprostorski determiniranosti. Homoseksualnost se je iz področja grešnega, nemoralnega preselila na področje patološkega. Bolj naklonjen govor se je pojavil v poznem 19. stoletju, v času, ko so se v zahodnem svetu začela oblikovati različna civilna gibanja, med njimi homofilsko gibanje ter žensko gibanje. Vendar je do večjih premikov prišlo šele nedavno, ko je v zahodnem svetu v šestdesetih letih dvajsetega stoletja prišlo do vzpostavitve organiziranega gejevskega in lezbičnega gibanja, ko so lezbijke in geji prišli do možnosti, da se sliši tudi njihov glas. Homoseksualnost je počasi začela doživljati normalizacijo. O njej niso več govorili in pisali samo psihiatri, moralne instance, organi pregona itd., temveč pretežno tisti, ki jo živijo.

Ob nastanku gejevskega in lezbičnega gibanja se je pokazala močna potreba po zgodovini, na katero bi se novonastalo gibanje opiralo in iz katere bi črpalo svoj ponos. V petdesetih letih dvajsetega stoletja se je v zgodovinopisju razvil pojem homofilne zgodovine, ki si je za cilj zadal napisati zgodovino te prezrte in iz mainstreamovske historiografije izključene skupine. Socialni zgodovinar John Boswell govori o težavah, s katerimi se je morala in se še vedno mora spopadati zgodovina manjšin: cenzura in sprevračanje vsebin, pomanjkanje in uničevanje virov, težave, povezane s pisanjem o temeljnih osebnih in zasebnih vidikih človeškega čustvovanja in vedenja, problemi definicij, politična nevarnost, ki spremlja izbiro določenih subjektov (cf. Boswell, 1997: 122). Kritiki so homofilni zgodovini nasprotovali zaradi politične angažiranosti, kar naj bi prispevalo k izgubi njene znanstvene integritete.

2.1.1.1. Zgodovina ljubezni med ženskami

Ljubezen med ženskami je uradna zgodovina povsem spregledala, pa tudi v poznejših poskusih pisanja zgodovine homoseksualnosti zaseda bolj obrobno mesto. Če je bila v preteklosti moška ljubezen močno stigmatizirana in celo kazensko preganjana, pa je bila ženska skoraj neobstoječa. Krščansko dojemanje ženske kot bitja drugotnega pomena, kot pomočnice moškega, se je odražalo na vseh družbenih nivojih. Ženske preteklosti niso imele svojega glasu, namesto njih so govorili moški. Tudi zakone so pisali moški, pri tem pa so gledajoč iz svoje perspektive popolnoma prezrli žensko izkušnjo.

Kot primer rekonstrukcije izgubljene zgodovine žensk, ki so ljubile ženske, navajam delo Lilian Faderman *Več kot ljubezen moških: romantično prijateljstvo in ljubezen med ženskami od renesanse do sodobnosti* (2002). Ameriška literarna kritičarka in zgodovinarica se v svoji knjigi ukvarja z zgodovino ženskih razmerij, še preden so se koncem devetnajstega stoletja pojavile prve artikulirane lezbične identitete. V pionirski študiji je z analizo velikega števila zgodovinskih virov – od ljubezenskih pisem, sodnih poročil, pornografije, do znanstvenih zapisov – poskušala rekonstruirati izgubljeno zgodovino žensk, ki so ljubile ženske. Pokazala je, kako so nova vedenja in razmišljanje o ženski seksualnosti vplivali na opredeljevanje ženskih razmerij kot nesprejemljivih.

Odkrila je mnoge primere strastnih in čustvenih izrazov ljubezni med ženskami vse od renesanse naprej. Pri analizi korespondence med ženskami jo je presenetila neposrednost izrazov in umankanje znakov krivde, sramu ter potrebe po prikrivanju razmerja – stvari, ki so se ji v času pred gejevsko liberalizacijo zdele neizbežno povezane s homoseksualnostjo. Ugotovila je, da so bila ta “romantična prijateljstva” družbeno smatrana kot neškodljiva, kot aktivnost, ki se ji ženske vdajajo ko moških ni, ali kot vajo za zakonsko življenje. Ženska je namreč veljala kot spolno šibkejše bitje, brez resnejše želje po spolnosti. Ženske so se zato v poudarjeno moškocentrični družbi po razumevanje in naklonjenost – morda pa tudi še kaj več – zatekale k drugim ženskam. Pogled na romantična prijateljstva med ženskami se je začel spreminjati v 19. stoletju, ko se je pojavilo novo medicinsko vedenje, ki je tudi žensko prikazalo v bolj realistični luči, kot spolno bitje. Tudi začetki ženskega

gibanja s svojimi zahtevami po moči in neodvisnosti žensk so privedli do novega pogleda na tovrstna razmerja. "Ljubezen med ženskami, ki se ji je pridružila večja svoboda, bi sedaj že lahko povzročila padec heteroseksualnosti – to pa ni pomenilo le manj seksa med moškimi in ženskami, marveč manj patriarhalne kulture, moške nadvlade in ženske podrejenosti" (Faderman, 2002: 466). Ženska razmerja so se iz neškodljivih spremenila v nezaželena, bolezenska in celo zla.

Avtorica na slikovit način prikaže, kako se je družbeno stališče do ljubezni med ženskami spreminjalo skozi čas in s tem razgalja vlogo družbenokonstruktivističnih vidikov v pojmovanju (ženske) homoseksualnosti. Iz knjige je mogoče sklepati, da so si v preteklosti lezbična razmerja oziroma lezbični življenjski slog lahko privoščile le ekonomsko neodvisne ženske iz višjih socialnih slojev, nekatere izobraženke ter umetnice s slovesom čudakinj, ki so s svojim življenjskim slogom uspele ubežati omejujočim družbenim pravilom. O navadnih ženskah iz vsakdanjega življenja ostaja zgodovina tiha. Mislim, da je bilo trajnih lezbičnih razmerij med ženskami nižjih slojev razmeroma malo, saj so bile ženske zaradi močne patriarhalne strukturiranosti intimnega življenja ekonomsko in tudi sicer odvisne od moških. Kljub temu, da raziskava zajame le določena območja zahodnega sveta in predvsem ženske iz višjih slojev, je vseeno pomembna, saj rekonstruira številne delčke izgubljene in prezrte zgodovine.

2.1.2. Spremembe na področju intimnosti v sodobnosti

Teoretiki, ki preučujejo intimnost in družino opisujejo negotovo in dinamično obdobje postmoderne kot čas, ko stara pravila o družinskih strukturah, medosebnih odnosih in intimnostih razpadajo ter se preoblikujejo v skupek kompleksnih, kreativnih življenjskih eksperimentov. Procese, ki potekajo na intimnem področju v sodobnosti različni teoretiki opisujejo s sintagmami kot so pluralizacija družinskih in partnerskih oblik ter življenjskih stilov v postmodernosti, detradicionalizacija modernih konceptov intimnosti itd. Za mnoge "kriza družine" pomeni upadanje ideološke moči in pomena moderne družine. Nekateri opažajo, da vsaj pri tistih, ki se ne opredeljujejo za heteroseksualno usmerjene, to je samoopredeljene lezbijke, geje, biseksualce/ke, transsekualce/ke itd., družino izvora po pomenu vedno bolj izpodriva takoimenovana "izbrana družina" (cf. Weston, 1991). In če te predstavljajo prihodnost, potem so življenjske oblike tistih, ki živijo na obrobju "heteroseksualne

predpostavke” (Weeks et. al., 2001), zares v ospredju novih družinskih oblik (cf. Stacey & Davenport, 2001: 357).

Intimnost je v postmodernem času postala preučevan fenomen in je deležna pozornosti tudi od vidnejših družbenih teoretikov, kar nakazuje na to, da se pomen intimnosti v realnosti vsakdanjega življenja resnično spreminja (cf. Švab, 2000). Intimnost označuje vse bazične odnose, ki jih ljudje ustvarjajo v vsakdanjem življenju in za katere je značilna odprtost, zaupanje in emocionalna bližina; prijateljstvo, partnerstvo, starševstvo itd. predstavlja le nekaj primerov. Vsi ti odnosi so v postmoderni podvrženi spremembam. Še posebno intenzivno se spreminja struktura intimnih ljubezenskih partnerstev – mnogi pa govorijo tudi o spremembah na področju odnosov med starši in otroci. Odnosi postajajo egalitarnejši, stare determinante kot so spol in družbeni razred izgubljajo na teži, v ospredje stopa kreativnost posameznika/ice.

Lynn Jamieson (1998) pravi, da ljudje v vsakdanjem življenju vzpostavljajo vrsto različno intenzivnih intimnih odnosov, da pa ena izmed njih še prav posebej pridobiva na pomenu v sodobnih, postmodernih družbah. Imenuje jo “odkrita intimnost” (disclosing intimacy), ki ima največji vpliv na področju ljubezenskih razmerij. Poudarek je na razmerju enakovrednih partnerjev, ki se drug drugemu neprestano odpirata in razkrivata svoje notranje misli in občutja. Je prej intimnost jaza kot intimnost telesa, čeprav jo lahko telesna intimnost še dodatno stopnjuje (cf. Jamieson, 1998: 1). Giddens v delu *Preobrazba intimnosti* (2000), govori o zametkih globokih sprememb, ki pretresajo področje intime v visoki modernosti. Govori o pojavljanju diskurza o “čistem razmerju”, ki so mu podvrženi vsi intimni odnosi, kot najdoslednejšo uresničitev tega pa opredeli prav istospolna ljubezenska partnerstva.

H govoru o radikalnih spremembah na področju intimnosti je privedlo več dejavnikov. Med najpomembnejše nedvomno sodi feministično gibanje s svojimi dosežki. Ženske postajajo vse bolj enakopravne moškim, ali drugače – močno se je zmanjšal tolerančni prag dopuščanja neenakega obravnavanja moških in žensk. Ulrich Beck in Elisabeth Beck-Gernsheim trdita, da bolj ko postajajo ženske in moški enakopravnejši, tem bolj postajajo temelji družine (poroke, starševstva, spolnosti) majavi (Beck & Beck-Gernsheim v Weeks et al., 2001: 108). Poleg tega se korenito spreminja družinsko in partnersko življenje. Mnogo teoretikov je identificiralo osredotočanje na intimne

medosebne odnose, v nasprotju z osredotočanjem na družinske odnose v preteklosti, kot ključno spremembo našega časa (ibid., 107). Jamieson opaža, da se je na prizorišču intimnosti dogodil zgodovinski preobrat od družine k dobremu razmerju (cf. Jamieson, 1998: 136). Poroka ni več samoumevna in doživljenjska institucija, poudarek se je prevesil na stran dobrega in zadovoljujočega razmerja (ibid., 33). Vedno več ljudi je ločenih, vnovič poročenih, spolni odnosi pred poroko predstavljajo realnost velike večine, vedno več otrok se rodi izven zakonske zveze, enostarševske družine so v porastu itd. (cf. Weeks, 1995: 36).

Povečana individualizacija in erozija tradicionalnih oblik družinskega življenja v sodobni družbi sili ljudi v bolj reflektivno držo glede njihovih dejanj (cf. Weeks et al., 2001: 113). Odpirajo se nove možnosti, tradicionalizmi izgubljajo svojo samoumevnost. Beck in Beck-Gernsheim govorita o premiku od "standardne biografije", ki vključuje heteroseksualno poroko in nuklearno družinsko življenje – skupaj s spremljevalnimi predpostavkami o spolnih vlogah, dinamiki moči in dolgotrajnim razmerjem – k "naredi-si-sam biografijam", ki posameznika osvobajajo od pričakovanj tradicionalnega družinskega življenja. Sedaj postane posameznik/ica, in ne družina ali skupnost, glavni fokus sodobnega življenja (cf. Ibid., 181). Vendar svoboda hkrati odpira tveganja, ki so sedaj izključno na plečih posameznika/ice. Ta postaja v vedno večji meri kreator/ica svojega življenja, uspeh ali neuspeh je njegova/njena lastna odgovornost.

2.1.2.1. Čisto razmerje

Giddens čisto razmerje definira kot razmerje, ki "se nanaša na situacijo, kjer dva vstopita v družabni stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar lahko vsaka oseba dobi iz daljšega druženja z drugo osebo; in ki traja le, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo" (Švab, 2000: 214). To razmerje je zlasti diadno razmerje, ki se ne omejuje na zakonsko zvezo ali na določeno spolno usmeritev, in vpliva tudi na druga intimna razmerja (prijateljstvo, starševstvo). Giddens poudarja, da je čisto razmerje predvsem idealno-tipski model, ki ga je v taki obliki težko zaslediti v realnosti.

Značilno za čisto razmerje je, da organizacijo odnosov v vedno manjši meri determinirajo zunanje, družbeno-ekonomske razmere. Za ponazoritev lahko vzamemo zakonsko zvezo. V preteklosti je bila zakonska zveza močno pod vplivom zunanjih dejavnikov – pogosto so jo vzpodbudili starši ali

sorodniki (npr. iz ekonomskih razlogov), ne pa partnerja sama. Danes lahko govorimo, da zakonska zveza vedno bolj postaja razmerje emocionalnega zadovoljstva, izvirajočega iz bližine med partnerjema, kar predstavlja osnovni motiv za poroko. Gidens trdi, da

“Gre za proces *transmutacije romantične ljubezni*, ki se pod pritiskom ženske seksualne emancipacije in avtonomije fragmentira in razvija v *sotočno ljubezen*, aktivno in pogojno ljubezen. Romantična ljubezen je bila skonstruirana kot ljubezen za vedno, pomenila je heteroseksualni odnos, pogojeval pa jo je hierarhičen odnos med pasivno žensko ter aktivnim moškim. Sotočna ljubezen je nasprotno dejavna ljubezen, predpostavlja enakost pri čustvenem dajanju in sprejemanju in ni vezana na heteroseksualnost” (Švab & Kuhar, 2004: 53 - kurziva v izvorniku).

Pod vplivom diskurza o čistem razmerju intimni partnerski odnosi obljublajo potencialno veliko stopnjo zadovoljstva in izpopolnjenosti, vendar po drugi strani to vpliva na povišano možnost razpada odnosov, saj se partnerji hitreje zavejo prepada med idealom in realnostjo in začnejo iskati novo razmerje (cf. Weeks et al., 2001: 126). “V razmerju, ki obstaja zavoljo razmerja samega, lahko vsaka stvar, ki 'gre narobe' med partnerjema, ogrozi to razmerje” (Švab, 2000: 214).

“[P]partnerska razmerja [postajajo] vedno bolj definirana od 'znotraj', torej s samo partnersko zvezo. Partnerja sama določata, ali bosta v zvezi, pod kakšnimi pogoji ter kako dolgo. Obenem pa družbeni dejavniki, družbena pravila, norme in vrednote na oblikovanje partnerske zveze ne vplivajo več tako pomembno kot so nekoč. Posledica tega je, da partnerske zveze (tako kot sicer družbeni odnosi) postajajo reflektivne – gre za vsakodnevno prespraševanje razmerja, zaupanje, zavezanost, intimnost. Pomembna posledica teh sprememb v intimnih razmerjih je, da je partnersko razmerje bolj izpostavljeno 'razpadu', saj obstaja le dokler imata oba partnerja interes za bivanje v konkretni zvezi. Bistven poudarek v Giddensovi refleksiji teh procesov je v tem, da so te spremembe značilne za vse partnerske zveze, ne glede na spolno usmerjenost” (Švab & Kuhar, 2004: 42)

Za obstoj čistega razmerja je torej ključno emocionalno delo obeh partnerjev. Zaradi razlik v moči, ki neizbežno pridejo na plano – ne glede na to, ali gre za istospolno ali heteroseksualno razmerje – se egalitarna razmerja ne razvijejo kar sama po sebi. Potrebno je stalno delo in pogajanje, ki ga sprožajo dohodkovne neenakosti, razlike v zaposlitvenem statusu, delitev dela, spolna asimetrija idr. Zato so posebno pomembna recipročna prizadevanja obeh partnerjev. Čisto razmerje temelji na medosebnem zaupanju in intimnosti med partnerjema, kar implicira iskanje krhklega ravnotežja med avtonomijo in vzajemnim razkrivanjem. Čisto razmerje ima širše posledice za demokratizacijo intimnih odnosov: poudarek na individualni avtonomiji in izbiri vnaša radikalno silo, ki omogoča transformacijo osebnega življenja (cf. Weeks, 1995: 37).

Giddens (2000) izpostavi, da so istospolna partnerstva najboljši primer čistega razmerja. Čisto razmerje je dosti težje uresničljivo v heteroseksualnih partnerstvih kot v istospolnih. V heteroseksualnem paru vrsta dejavnikov ovira spremembe v tej smeri. Širši družbeno-ekonomski faktorji (družbena neenakost žensk, še zlasti na trgu delovne sile), odpor moških proti spremembam v smeri izgube dominantnega družbenega položaja, vpliv dihotomno strukturiranih družbenih spolov (moškost, ženskost) itd. še vedno krepijo in ohranjajo stare patriarhalne modele partnerstva. Na drugi strani so ti dejavniki v dosti manjši meri prisotni v istospolnih partnerstvih, kjer med drugim pomanjkanje institucionaliziranih normativnih modelov razmerja v ospredje postavlja refleksijo, izbiro in poudarjanje samoinventivnosti ter delovanja (agency) (cf. Weeks et al. 2001: 111). Roman Kuhar in Alenka Švab zapišeta: “Predvidevamo, da so te [istospolne zveze – op. Troha] ponavadi primer ‘čistega razmerja’ ... Na to kažeta predvsem enakomerna delitev dela v partnerski skupnosti in povsem pragmatični razlogi, zaradi katerih bi partnerji sklenili partnersko zvezo” (Švab & Kuhar, 2004: 73-74).

2.1.2.1.1. Kritika čistega razmerja

Koliko je čisto razmerje realnost parov sodobnega časa ostaja odprto vprašanje, vendar mnogi trdijo, da je “parov, ki počnejo stvari drugače” (cf. Jamieson, 1998; Jamieson, 1999) razmeroma malo. Potrebno je namreč opozoriti na pogosto divergenco med kulturnimi ideali in strukturnimi neenakostmi, ki ostajajo del realnosti vsakdanjega življenja in onemogočajo realizacijo bolj egalitarnih razmerij.

Po mojem mnenju je približevanje h čistemu razmerju v primeru heteroseksualnih parov oteženo zaradi vrste družbenih dejavnikov, ki smo jih že omenili: strukturne neenakosti na trgu delovne sile, neenake distribucije dohodkov in bogastva, spolne alokacije družinskega dela itd. Poleg tega družbena institucionaliziranost heteroseksualnih odnosov, spremljevalni rituali in prakse ter v nekaterih primerih prisotnost otrok še nadalje odmikajo heteroseksualni par od čistega razmerja. Jamieson trdi, da večjih sprememb na področju (ne)enakosti med spoloma ni zaznati; kar se je po mnenju avtorice spremenilo je to, da se sedaj heteroseksualni pari pod vplivom diskurza o čistem razmerju bolj trudijo vzdrževati občutek intimnosti (odprtost, zaupanje itd.) *navkljub* neenakostim, pri čemer je emocionalno delo ključnega pomena (cf. Jamieson, 1999: 477). Heteroseksualni pari, ki jim uspe početi stvari drugače, nenehno delujejo reflektivno in s tem poskušajo omiliti strukturne neenakosti, kar pa zahteva veliko emocionalnega dela, ki so ga pripravljene vložiti le maloštevilni.

Kritična literatura, ki preverja veljavnost teorije čistega razmerja, se osredotoča zlasti na heteroseksualne pare. Istospolni pari so skoraj brez izjem postulirani kot eksemplaričen primer čistega razmerja, brez natančnejše elaboracije. Svojo tezo, da so razmerja istospolnih parov bližje čistemu razmerju kot heteroseksualna razmerja, avtorji/ice teoretično osnujejo na odsotnosti modela dveh dihotomnih družbenih spolov. Če predpostavimo, da sta denimo moška iz gejevskega razmerja enako obravnavana na trgu delovne sile in pri distribuciji dohodka ter družbenega bogastva – delitev družinskega dela je že bolj njuna individualna zadeva – lahko sklepamo, da v tem primeru strukturni dejavniki olajšujejo oblikovanje čistega razmerja. Poleg tega v prid čistemu razmerju pri istospolnih parih priča tudi družbena neinstitucionaliziranost tovrstnih intimnih razmerij, kar omogoča večjo refleksijo, fleksibilnost in kreativnost v funkcioniranju razmerij.

Diskurz o čistem razmerju poudarja, da so intimitna razmerja, ki jih posamezniki ustvarjajo v pozni modernosti, vse bolj določena od znotraj, to je s strani vpletenih posameznikov, in vse manj od zunaj, oziroma s strani materialnih, ekonomskih in družbenih struktur. To po mnenju Jamieson individualizira probleme para in podcenjuje vpliv socioloških vidikov na oblikovanje in delovanje razmerja (cf. Jamieson, 1999: 477). Trdi, da na intimitnost vpliva več dejavnikov, tako zunanjih kot notranjih. In zunanji, že večkrat omenjeni, ostajajo še vedno močni.

Kar bi lahko potrjevalo spremembe v intimni sferi na primeru istospolnih razmerij so podatki, ki kažejo, da se zlasti v krogih prijateljev in staršev odvija sprememba v smeri večjega sprejemanja istospolne usmerjenosti in istospolnih razmerij. Za te ožje socialne kroge je značilna večja stopnja tolerance in sprejemanja kot v preteklosti (cf. Švab & Kuhar, 2004). Kljub temu pa je v širši družbi stopnja tolerance precej nizka, v njej sta še vedno močno prisotna heteroseksizem in homofobija. To deloma nasprotuje Giddensovi tezi, da imajo spremembe na intimnem področju velik vpliv na celotno družbeno tkivo. Zunanji dejavniki v obliki heteroseksizma in homofobije ostajajo še vedno močan faktor vpliva na istospolna razmerja, zlasti v javni sferi.

Teorije postmodernosti, na katerih temelji konceptualizacija čistega razmerja, po mojem mnenju preveč poudarjajo moč posameznikovega delovanja (agency) in dajejo na stran vpliv strukturnih pritiskov na posameznika, kot so institucionalne prakse, kulturni vzorci, norme, vrednote itd. Posameznik ni prosto plavajoč, njegova identiteta in življenjske oblike, ki jih ustvarja, niso odvisne samo od njegovih odločitev, moči in kreativnosti, pač pa se v njegovo delovanje še vedno močno vpletajo strukturni dejavniki. Postmoderna družba še vedno proizvaja marginalizirane družbene statuse, identitete in življenjske stile. Posamezniki se resda vedno bolj osvobajajo izpod jarma represivne tradicije, vendar v igri ostaja dobršno število družbeno naturaliziranih dejavnikov; med njimi je 'heteroseksualna predpostavka' samo ena od močnih, negativnih dejavnikov, ki vpliva na življenje neheteroseksualcev.

2.1.3. Vpliv institucije heteroseksualnosti na življenje neheteroseksualno usmerjenih

Mnogi teoretiki so preučevali, kako širši družbeni kontekst oziroma temeljne družbene institucije vplivajo na status in prezentacijo neheteroseksualnih spolnih usmerjenosti in neheteroseksualnih življenjskih skupnosti. Glavna ideja, ki jo lahko izluščimo iz teh analiz je, da najrazličnejše manifestacije heteroseksualnosti kot naravne in edino normalne (dihotomija v reprezentaciji heteroseksualnost – homoseksualnost³), prispevajo k marginalizaciji in stigmatizaciji ter

³ Socialni zgodovinarji so pokazali, da se je v devetnajstem stoletju vzpostavil seksualni binarizem, ki je prikazoval heteroseksualnost kot naravno in družbeno zaželeno v nasprotju z nenaravno in nemoralno homoseksualnostjo (Boswell, D'Emilio & Freedman, Katz v O'Brien, 2001). O'Brien pravi, da ta binarizem predstavlja splošno tendenco zahodne

raznovrstnim oblikam nasilja nad neheteroseksualno usmerjenimi ljudmi in življenjskimi oblikami, ki jih ustvarjajo.

Ena prvih, ki je izzvala idejo, da je heteroseksualnost naravni izraz človeške seksualnosti in da so vse ostale oblike seksualnosti deviantne oziroma patološke, je bila Adrienne Rich, znana ameriška pisateljica, teoretičarka, feministka in lezbijka. V začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja je napisala odmeven članek *Prisilna heteroseksualnost in lezbični obstoj (Compulsory heterosexuality and lesbian existence)*, v katerem trdi, da heteroseksualnost ni niti naravna niti neizogibna, pač pa prisilno in načrtno skonstruirana družbena institucija, ki odeta v samoumevnost služi moškimi interesom (cf. Ingraham, 2002: 75). Moški nadzorujejo mnoge aspekte življenja žensk, kot so rojevanje in vzgoja otrok, gibanje v prostoru, delo in dostop do znanja, vključno z njihovo seksualnostjo (cf. Olson, 2004). Prisilna heteroseksualnost vodi v institucionalizirano neenakost moči med ženskami in moškimi, poleg tega pa tudi v diskriminacijo, netolerantnost in nevidnost homoseksualnosti v družbi.

Primarna erotična vez, ki jo posameznik vzpostavi, ne glede na spol, je vez z materjo. Iz tega Rich sklepa, da je ta bolj naravna od heteroseksualnosti in ugiba koliko žensk bi uresničilo svojo lezbično naravo, če ne bi bilo prisilne heteroseksualnosti. V svojem članku pokaže na materialno in ideološko delovanje heteroseksualnosti, ki omejuje življenjske izbire žensk:

“Ženske so se [v preteklosti bolj kot danes – op. Troha] poročale, ker je bilo obvezno, če so hotele ekonomsko preživeti, če so hotele imeti otroke, ki ne bi trpeli pomanjkanja ali družbenega posmeha, če so hotele ostati spoštovane, če so hotele početi tisto, kar se pričakuje od žensk, kajti izhajajoč iz 'nenormalnega' otroštva so se hotele počutiti 'normalne' in ker jim je bila heteroseksualna romanca predstavljena kot velika ženska avantura, dolžnost in izpolnitev. Čeprav smo zvesto ali ambivalentno sledile instituciji, pa naša občutja – in naša čutnost – niso bila udomačena ...” (Rich v Ablove et al., 1993: 242).

družbe po združitvi morale in narave. Po tej kulturni enačbi je spolna želja manifestacija naravnega gona po reprodukciji (O'Brien, 2001). Moralni in disciplinirani posameznik to željo brzda znotraj heteroseksualne monogamije, iz česar sledi,

Prisilna heteroseksualnost nenehno kaznuje tiste, ki se ne pokorijo pritiskom k heteroseksualnosti. Lezbična razmerja so zato marginalizirana in tabuizirana. V širši družbi so nevidna. S strani različnih ekspertov so opredeljena kot nenaravna in deviantna, iz česar sledi družbeno spodbujevana intervencija. Lezbična razmerja so stigmatizirana tudi tako, da se jih predstavlja kot razmerja, ki jih sklepajo ženske, ki so utrpeli zlorabo s strani moških ali ženske, ki sovražijo moške. Intenzivnost potrebe po vsiljevanju moško-ženskih razmerij kot družbene norme, pravi Rich (1980), kaže na stopnjo družbene skonstruiranosti heteroseksualnosti.

Lezbična eksistenca (ali lezbični kontinuum) predstavlja ključno obliko zgodovinske spremembe oziroma delovanja, ki jo imajo na voljo ženske. Lezbična eksistenca opredeljuje dejstvo, ko ženske sklepajo primarne erotične in emocionalne vezi z drugimi ženskami. Rich (1980) trdi, da je lezbištvo direkten in indirekten napad na pravico moških do dostopa do žensk. Lezbištvo po njenem torej izziva prisilno heteroseksualnost.

Članek je doživel veliko kritik. Gayle Rubin pravi, da definiranje lezbičnih razmerij kot resnično feminističnih ustvarja socialno kontrolo znotraj feminističnega gibanja, s tem ko ustvarja normativno feministično seksualnost in druge nefeministične ali zatiralske seksualnosti smatra kot deviantne. Po njenem mnenju tovrstni tip lezbičnega feminizma nadaljuje z uravnavanjem ženske seksualnosti in kot tak deluje proti feminističnim ciljem osvoboditve žensk izpod vseh oblik zatiranja (cf. Rubin v Olson, 2004). Kljub kritikam z vseh strani, pa mu mnogi pripisujejo status klasičnega dela. Njen prispevek je spodbudili množico drugih teoretikov, da so začeli raziskovati kako institucionalizirana heteroseksualnost vpliva na življenje neheteroseksualno usmerjenih posameznikov.

Michael Warner, razvpit queer teoretik, je v svoji antologiji *Strah pred pedrskim planetom (Fear of the queer planet)* (1993) uvedel koncept heteronormativnosti. Že samo poimenovanje koncepta sporoča o normativni naravi heteroseksualnosti. Heteronormativnost je opredelil kot normalizirajoče procese, ki podpirajo "heteroseksualnost kot elementarno obliko človeškega povezovanja, kot edini pravi model odnosov med spoloma, kot nevidno podlago vse skupnosti in kot sredstvo reprodukcije, brez katerega družba ne bi obstajala" (Warner, 1993: xxi).

da je vse ostalo spolno obnašanje nemoralno.

Tudi Judith Butler je znotraj postmoderne queer teorije predstavila svoje videnje heteroseksualnosti. Skovala je pojem "heteroseksualna matrica", ki temelji na pojmu "heteroseksualne pogodbe" Monique Wittig in delno na pojmu "prisilne heteroseksualnosti" Adrienne Rich,

“da bi tako označila hegemoni diskurzivni/spoznavni model inteligibilnosti družbenega spola, ki predpostavlja, da je za koherentnost in smiselnost teles potreben stabilen biološki spol, ki se kaže s stabilnim družbenim spolom (moški biološki spol kaže moški družbeni spol in obratno). Stabilni družbeni spol je s prisilno heteroseksualno prakso definiran kot opozicionalen in hierarhičen” (Butler, 2001: 159-160).

Iz tega sledi, da vzpostavljanje točno določene kavzalne povezave med biološkim spolom (anatomskim telesom) in družbenim spolom ter med željo (ali drugače, spolno usmeritvijo) nedopustno reducira pojavne oblike spolov in spolnosti na edino družbeno sprejemljivo in promovirano heteroseksualnost. Butler torej heteroseksualno matrico opisuje kot model, pri katerem velja, da sta želja in spol – tako biološki kot družbeni – v medsebojni kavzalni povezavi. Binarni sistem družbenih spolov (to je moškosti in ženskosti) vzdržuje status heteroseksualnosti kot naravne in normalne. Tudi Gillian A. Dunne pravi, da heteroseksualnost kot družbena institucija temelji na privlačnosti nasprotij in erotizaciji razlik, pri čemer se različne attribute, vloge in obnašanje dojemajo kot lastne določenemu spolu (Dunne v Weeks et al., 2001: 114).

Chrys Ingraham heteroseksualnost opisuje kot visoko reguliran, ritualiziran in urejen skupek praks. Heteroseksualnost kot vzpostavljen red, ki ga tvorijo pravila in standardizirani vedenjski vzorci, pomeni družbeno institucijo, ki z normami usmerja obnašanje vseh ljudi (cf. Ingraham, 2002: 74). Deluje kot organizacijski princip in ideologija, ki predstavlja podlago za družbeni spol (cf. Ingraham, 1996: 187). V preučevanje naturalizacije heteroseksualnosti vpeljuje koncept t.i. "heteroseksualnega imaginarija", ki predstavlja romantično mišljenje o samoumevnosti in nevprašljivost heteroseksualnosti, ki zakriva kako le-ta strukturira družbeni spol in onemogoča kakršno koli kritično analizo heteroseksualnosti kot organizirajoče institucije. Z uporabo heteroseksualnega imaginarija se heteroseksualnost jemlje za brezčasno in brez zgodovinskih variacij ter prispeva k reproduciranju družbenih praks, ki jo ustvarjajo (cf. Ingraham, 2002: 77). Ingraham poudarja, da se

morajo raziskovalci namesto na družbeni spol osredotočiti na analizo heteroseksualnosti kot pravega izvora izkoriščanja in zatiranja (cf. Ingraham 1996: 187).

2.1.3.1. Heteroseksizem in homofobija

Raziskovalci so si v splošnem enotni, da predsodki proti neheteroseksualno usmerjenim ljudem obstajajo na treh ravneh: individualni, kar implicira psihološko raven posameznika; institucionalni ravni, ki se manifestira skozi različne družbene institucije kot so zakoni, resorske politike, šolski sistem itd.; in strukturni ali kulturni ravni, ki vključuje družbene vrednote, norme, moralne kode, sodbe ipd. (Onken v Jenness & Richman, 2002: 408). Jodi O'Brien nadalje razločuje med temi ravnmi s pomočjo treh ustrežajočih teoretskih pristopov in terminov: homofobija, heteronormativnost in heteroseksizem (cf. O'Brien, 2001).

Izraz homofobija, ki ga je 1972 skoval George Weinberg⁴, je v družboslovnem diskurzu o homoseksualnosti v sedemdesetih letih odigral ključno vlogo (cf. Shildo, 1994: 177). Homofobijo lahko razumemo kot manifestacijo negativnih občutij in predsodkov na individualni ravni proti neheteroseksualno usmerjenim ljudem. Nanaša se na strah pred homoseksualci in bolj splošno pred ljudmi, katerih izgled ali obnašanje odstopa od normativne ženskosti in moškosti. Pomeni odklonilen odziv, ki ga povzroči posameznikov strah pred emocionalnim odnosom med moškimi ali med ženskami, ne glede na prisotnost spolnosti. Vendar pa mnogi teoretiki nasprotujejo temu terminu iz več razlogov. Gregory M. Herek pravi:

“Prvič, termin je lingvistično okoren; njegov dobesedni pomen je 'strah pred istostjo'. Drugič, predsodki proti homoseksualcem niso prava fobija; predsodki ne temeljijo nujno na strahu; tudi niso vedno iracionalni in disfunkcionalni za posameznika, ki jih izraža. Tretjič, uporaba izraza homofobija nas zlahka zavede v mišljenje, da predsodki proti homoseksualcem obstajajo zgolj na individualni ravni, da je to mentalna bolezen namesto vedenjski in mišljenjski vzorec, ki pomeni prilagoditev na družbene predsodke” (cf. Herek, 1992: 94).

Zato se mnogi izogibajo uporabi te sicer že močno uveljavljene besede in raje uporabljajo druge termine, med njimi je najbolj pogost homonegativizem (Hudson & Ricketts v Shildo, 1994: 178).

Herek heteroseksizem smatra za ustrežnejši termin. Opredeľuje ga "kot ideološki sistem, ki zanika, omalovažuje in stigmatizira kakršno koli neheteroseksualno obliko obnašanja, identitete, razmerja ali skupnosti" (Herek v Herek & Berrill, 1992: 150) Analitično in konceptualno ga deli na kulturni in psihološki. Kulturni heteroseksizem, tako kot seksizem ali rasizem, prežema vse družbene institucije in prakse. Kot primere za ameriško družbo navaja pomanjkanje zakonske zaščite neheteroseksualcev pred diskriminacijo, pravno nezaščitenost istospolnih partnerstev, protisodomske zakone v mnogih državah, izključitev gejev iz vojske itd. Psihološki heteroseksizem je manifestacija kulturnega heteroseksizma v posamezniku. Prisoten je v občutjih in izrazih sovraštva ali gnusa pred neheteroseksualci. V skrajnejših oblikah se psihološki heteroseksizem izraža v verbalnem in fizičnem nasilju nad osebami, za katere se samo sumi, da so neheteroseksualne.

Kenneth Plummer heteroseksizem opredeljuje kot raznolik niz družbenih praks – od jezikovnih do fizičnih, najsi so te locirane v javno ali zasebno sfero, odkrite ali prikrite narave – v celi vrsti družbenih prizorišč, kot so delo, dom, šola, mediji, cerkev, sodišča, ulica itd., kjer je na delu binarno razlikovanje med homoseksualnostjo in heteroseksualnostjo, pri čemer je slednja v privilegiranem položaju (cf. Plummer, 1995: 35).

Homofobija (homonegativizem) in heteroseksizem sta medsebojno povezana. Posamezniki čutijo, da so njihova antihomoseksualna stališča in obnašanje legitimna toliko, kolikor so ti predsodki institucionalizirani v družbenih institucijah. Posamezniki jih bodo verjetneje izrazili, ko bodo menili, da so kulturno dopustni in da jih delijo z drugimi ljudmi (Berill v O'Brien, 2001). Poleg tega jih bodo prav tako smatrali za legitimne, če jih izražajo osebe na pozicijah moči, kot so sodniki, verski voditelji in politični veljaki. Izražanje antigejevskih predsodkov ojačuje prakse nestrpnosti in sovražnosti ter prikazuje homoseksualnost kot nekaj, česar se je treba bati, prezirati in kar mora ostati skrito (cf. O'Brien, 2001).

⁴ Weinberg je ob uvedbi termina homofobija zapisal, da je "problem homoseksualnosti ... problem zavračanja različnosti v človeški eksistenci" (Weinberg v Plummer, 1995: 34)

Heteroseksizem deluje preko dveh procesov – nevidnosti in napada. Homoseksualnost običajno ostaja v družbi nevidna, kar odraža interese dominantne družbene skupine, to je heteroseksualcev. Ko ljudje, ki se opredeljujejo za homoseksualce postanejo vidni, širšo družbo zajame moralna panika, iz česar sledijo različne povratne reakcije, ki poskušajo homoseksualnost ponovno spraviti na “mesto, ki ji pripada”. Nasilje nad neheteroseksualci pa vpliva tudi na življenje heteroseksualnih ljudi. Strah, da bi jih označili kot homoseksualne, sili moške in ženske, da dosledno spoštujejo obnašanje, ki pripada določeni spolni vlogi, s čimer nadalje reproducirajo neenakost v osebnih odnosih in družbeni strukturi. (cf. Segan & Tratnik, 1995: 16).

O'Brien pojasnitve heteroseksizma razdeli na psihološke, sociološke in pojasnitve kulturnih študij. Znotraj psihologije Herek ponudi tri glavne funkcionalistične razlage: eksperimentalna, socialna identiteta in obramba ega. Manifestacija heteroseksizma na individualnem nivoju, v obliki homofobije, je lahko posledica negativnih osebnih izkušenj, lahko je izraz pripadnosti določeni socialni skupini, ali pa pomeni obrambni odziv posameznika na lastne psihološke konflikte (npr. o družbenospolnih vlogah). Pri tem opozarja na funkcionalnost teh stališč v heteroseksistični družbi in na to, da so ta stališča odraz posameznikovega dojemanja družbenih pričakovanj (Herek v O'Brien, 2001).

Queer teoretiki⁵, ki spadajo v okvir kulturnih študij, se v razlagi osredotočajo na analizo družbenega diskurza, ki spodbuja točno določeno mišljenje in delovanje, nezaželeno pa onemogoča in kaznuje. Heteronormativnost izpostavljajo kot enega najmočnejših diskurzov v sodobni zahodni kulturi, ki se kaže preko promoviranja heteroseksualnosti na področju umetnosti, medijev, izobraževanja, zakonodaje, religije itd. in na drugi strani preko obsojanja homoseksualnosti, oziroma vseh razmerij, ki niso monogamna, heteroseksualna in usmerjena na družino. Queer teoretiki so se še posebej osredotočili na izkušnjo klozeta (ang. closet) – fizičnih in diskurzivnih praks, ki homoseksualnost

⁵ Queer theory je teoretski in politični projekt v stalnem razvijanju, ki izziva veliko kontroverze. V skladu s postmoderno in/ali poststrukturalistično linijo mišljenja si je za cilj zastavil sistematično dekompozicijo konvencionalno pojmovanih kategorij (npr. moški, ženska), opozicij (moškost, ženskost ali heteroseksualnost, homoseksualnost) in enačb (družbeni spol = spolna usmeritev). V svojem pristopu je radikalno protiesencialističen in zavrača fiksirane, vrojene in univerzalne koncepcije identitete. Namesto tega se zavzema za bolj začasne, slučajne in fluidne koncepcije identitete, kjer glavno mesto zavzema koncept izvajanja (performance). Delo queer teoretikov temelji na delu Michela Foucaulta, Eve Sedgwick, Jonathana Katza idr. (cf. Walters, 2001).

potiskajo v marginalne družbene sfere. Steven Seidman trdi, da obstoječi družbeni sistem, ki ga označuje paradigma kloteta, sili posameznike, da homoseksualnost sprejmejo za svojo primarno, jedro identitete. Normalizacija homoseksualnosti, oziroma zrušenje ideologije heteroseksizma bi po njegovem paradoksalno prispevala k zmanjšanemu pomenu tega aspekta identitete (cf. Seidman, 2002).

Sociološka razlaga heteroseksizma v sebi združuje psihološko in razlago kulturnih študij. Osredotoči se na to, kako se stališča posameznikov in vrednote v diskurzih odražajo in vzpostavljajo skozi družbene strukture in prakse. Znotraj sociološke razlage Plummer navaja množico razlag: heteroseksizem je produkt židovsko-krščanske religije, produkt zatiranja neprokrativne spolnosti, produkt grožnje družini v kapitalizmu, odgovor na navidezno grožnjo, ki jo homoseksualnost predstavlja tradicionalni dominaciji moških itd. (cf. Plummer, 1995: 34). Ingraham nasilje in predsodke proti homoseksualcem razume kot družbene in ideološke mehanizme reguliranja seksualnosti (cf. Ingraham, 1996: 187). Barry D. Adam ponudi tudi svoje videnje rešitve problema heteroseksizma. Trdi, da se bodo spremembe v smeri zrušenja heteroseksizma⁶ začele odvijati takrat, ko bodo splošno izobraževanje ljudi o predsodkih proti neheteroseksualno usmerjenim ter množica transgresivnih dejanj, uperjenih proti samoumevnosti družbenih institucij, zamajali obstoječo institucionalno ureditev (Adam v O'Brien, 2001).

2.1.3.1.1. Primeri heteroseksizma v religiji, zakonih in medicinskih stroki

Krščansko-judovska tradicija močno poudarja vrline zakonske zveze, v kateri so otroci spočeti in vzgajani v veri. Zakonska zveza je po definiciji heteroseksualna; homoseksualno vedenje se množično obsoja; istospolna razmerja in družine niso priznane (cf. Herek, 1992: 90). Nekatere cerkve celo ločujejo med homoseksualnimi občutki in homoseksualnimi dejanji (cf. O'Brien, 2001). Homoseksualna nagnjenja so *tegoba, ki je doletela posameznika, križ, ki ga mora nositi*, če pa se ta občutja spremenijo v dejanja, to pomeni greh. Mnogo verskih voditeljev zato za tiste, ki jih je udarila ta *kuga* zagovarja celibat.

⁶ "Solidarnost ni prirojena, temveč pridobljena. Pridobljena je z našo naraščajočo senzibilnostjo za določene podrobnosti pri bolečini in ponižanju drugih, 'nepoznanih' vrst ljudi. Povečana senzibilnost otežuje marginalizacijo ljudi, drugačnih od nas ... Proces dojetanja drugih človeških bitij kot 'nekoga izmed nas' namesto 'izmed njih' je stvar natančne deskripcije 'nepoznanih' vrst ljudi in redeskripcije nas samih" (Rorty v Plummer 1995: 15).

Nekatere cerkve v ZDA so v zadnjem času sprejele strpnejša stališča glede homoseksualnosti in dovoljujejo gejem ordinacijo, v nekaterih primerih pa dajejo celo blagoslov istospolnim razmerjem. Vendar velika večina ostaja do homoseksualnosti strogo odklonilna. Gregory Herek za primer navaja dogodek, ko je katoliška cerkev v izjavi Vatikana leta 1986 uradno nasprotovala pobudi o razširitvi državljanskih pravic na homoseksualno populacijo, kar so mnogi razumeli kot opravičevanje nasilja proti homoseksualcem. Herek o tem piše:

“Po tem, ko so obsodili ’nasilno sovraštvo v govoru in dejanjih’ proti homoseksualnim osebam, se zdi, da so kljub temu krivdo za nasilje zvalili na gibanje za gejevske državljanske pravice: ’Ko se uvaja zakonodaja, da bi zaščitila obnašanje, do katerega nihče nima umevne pravice, niti Cerkev, niti širša družba, ne bi smela biti presenečena, ko se začnejo širiti moteni nazori in prakse ter se vznemirljive in nasilne reakcije povečajo’ ... V tretjem odstavku tega dokumenta, so homoseksualna občutja opisana kot ’usmerjena k notranjemu moralnemu zlu’, kar vodi v zaključek, da mora biti homoseksualnost ’objektivno razumljena kot motnja’...” (Herek, 1992: 90-1).

Religijske institucije jemljejo heteroseksualnost za samoumevno, normalno in zaželjeno obliko spolnega ustroja in tretirajo homoseksualnost kot deviantno, nezaželeno, disfunkcionalno, za nameček pa še za grešno (cf. O'Brien, 2001).

Tudi na področju zakonodaje geji in lezbijke ostajajo na obrobju. Mnogokrat doživljajo diskriminacijo na podlagi spolne usmeritve v zaposlovanju (šolstvo), stanovanjski politiki, storitvah (zdravstvo). Lezbijke in geji na sodiščih težko dosežejo pravico. Istospolna razmerja nimajo urejenega nikakršnega zakonskega statusa, geji in lezbijke ob ločitvi pogosto izgubijo skrbništvo nad otrokom. V mnogih zveznih državah ZDA veljajo sodomitski zakoni, ki prepovedujejo spolne odnose med osebami istega spola. Ko se poskuša sprejeti zakonodaja, ki bi na raznih področjih zaščitila homoseksualno populacijo in zakonsko uredila status istospolnih partnerstev, mnogi nasprotniki začnejo govoriti o posebnih pravicah in privilegijih, ki da jih hočejo lezbijke in geji.

Dejstvo pa je, da zakonsko priznanje istospolnih porok/partnerstev ne predstavlja nobene grožnje ali izgube ugodnosti heteroseksualnim parom.

Za razliko od drugih področij je zdravniška stroka (psihologija, psihiatrija, socialno delo itd.) iz homoseksualnosti naredila zelo viden pojav, vendar na negativen način, to je znotraj diskurza patologije. Tekom večine dvajsetega stoletja se je homoseksualnost povezovala s psihopatologijo in bila smatrana za bolezen, ki so jo poskušali pozdraviti na najrazličnejše načine. Ko so številne dolgoletne raziskave ovrgle teorijo o homoseksualnosti kot patološki (cf. Patterson 1995), je leta 1974 ameriško psihološko društvo (APA – American Psychological Association) homoseksualnost umaknilo s seznama bolezni. Zapisali so: “homoseksualnost *per se* ne implicira nikakršnega poslabšanja razsodnosti, stabilnosti, zanesljivosti ali splošnih družbenih in poklicnih sposobnosti” (APA v Patterson, 1995). Kljub temu diskurz o patološkosti še dandanes ostaja razširjen v zdravniških krogih ter diskusijah in percepciji laične javnosti. Dr. Anton Dolenc, profesor na Medicinski fakulteti in predsednik Slovenskega zdravniškega društva (SZD) je denimo leta 1992 ob nekem dogodku izjavil, da so istospolno usmerjeni ljudje "izrodek družbe, saj v nobenem primeru s svojimi oblikami spolnosti ne morejo imeti potomcev, torej so že v prvi generaciji obsojeni na izumrtje in so mrtva veja na živem drevesu življenja". SZD se je od te izjave distanciralo šele po javnem pozivu (Velikonja, 2004: 29).

2.1.3.2. Internalizirana homofobija

Heteroseksizem tvori specifično sociokulturno okolje, za katerega sta značilna zavračanje in diskriminacija istospolno usmerjenih posameznikov (Herek v Meyer & Dean, 1998: 160). Pripadniki spolne manjšine zato pogosto živijo pod stalnim stresom. Ian Meyer ga poimenuje “manjšinski stres” (minority stress). Izhaja iz družbenega okolja in je posledica konfliktnih vrednostnih sistemov med pripadnikom manjšine in dominantnim družbenim okoljem glede seksualnosti, intimnosti in širše, glede ciljev človeškega obstoja (ibid., 160).

Istospolno usmerjeni navadno odraščajo v heteroseksualnih družinah, kjer so socializirani kot heteroseksualci, kar pogosto vključuje protihomoseksualna stališča. V nasprotju denimo s pripadniki stigmatiziranih etničnih skupin, večina gejev in lezbijk v svojih družinah nima na voljo zaščite in

podpore za svoj status. V raziskavi, opravljeni na slovenskih gejih in lezbijkah, 53% vprašanih pravi, da se njihovi starši z njimi o homoseksualnosti v času odraščanja nikoli niso pogovarjali (Švab & Kuhar, 2004: 5). Tekom socializacije se zato v njih usedejo heteroseksistična pričakovanja in predsodki pred homoseksualnostjo, kar privede do internalizirane homofobije. Termin označuje ponotranjenje družbenih predsodkov o homoseksualnosti, ki jih lezbijke in geji uporabljajo kot podlago za lastno presojanje in vključuje občutke strahu, samosovraštva, gnusa itd. Internalizirano homofobijo v različnih merah izkušajo skoraj vsi geji in lezbijke, ki odraščajo v heteroseksistični družbi (cf. Shildo, 1994: 176).

Modeli vzpostavljanja homoseksualne identitete tipično obravnavajo razkritje kot proces, pri katerem lezbijke in geji uspešno nevtralizirajo ponotranjeno homofobijo in posledično prevzamejo pozitivno in celostno lezbično oziroma gejevsko identiteto. Vendar mnogi opozarjajo, da lezbijke/geji ob formaciji svoje identitete ne izgubijo avtomatsko vseh homofobičnih občutij in da se ta različno manifestirajo skozi življenjska obdobja (cf. Shildo, 1994). John C. Gonsiorek govori o rezidualni internalizirani homofobiji, ki ostaja pomemben dejavnik v psihološkem ustroju istospolno umerjenega posameznika skozi celo življenje (cf. Meyer & Dean, 1998: 163).

Kljub temu, da je o internalizirani homofobiji veliko napisanega, obstaja pomanjkanje verodostojnih empiričnih raziskav, ki bi ocenile razširjenost pojava. Večina raziskav je bila opravljena na klinični populaciji, to je na tistih gejih in lezbijkah, ki zaradi večje stopnje homofobije bolj verjetno poiščejo klinično pomoč. Raziskave nekliničnih populacij pričajo o manjši stopnji internalizirane homofobije, vendar je tudi tu potrebna previdnost pri generalizaciji izsledkov (cf. Meyer & Dean, 1998: 197). Druga pomanjkljivost je, da se večina raziskav ukvarja s preučevanjem internalizirane homofobije pri gejih in skoraj v celoti spregledajo kako se s to težavo spopadajo lezbijke. Kljub temu Ariel Shildo po ocenah nekaterih raziskav sklepa, da ima med 33% lezbijk in 25% gejev negativna stališča ali občutja do svoje spolne usmeritve v neki točki v življenju (Shildo, 1994: 179).

Internalizirana homofobija vpliva na mnoge aspekte posameznikovega življenja – na spolno obnašanje, intimna razmerja, (ne)pripravljenost, da bi se opredelil za homoseksualnega (cf. Shildo, 1994:178). Nanjo vplivajo različni družbeni faktorji kot so kraj prebivališča, etnična pripadnost, družbeni razred ipd., pa tudi psihološki faktorji kot so stopnja homofobije pri starših in pomembnih

drugih ter posebne ranljivosti, potrebe in obrambne strategije vsakega posameznika (cf. Ibid. 180). Maylon trdi, da internalizirana homofobija vodi v potlačitev homoseksualnih občutij, vpliva na elaboracijo posameznikovega jaza kot heteroseksualnega in pomeni motnje oziroma prekinitev v procesu oblikovanja pozitivne homoseksualne identitete (ibid.). Kot znak internalizirane homofobije mnogi navajajo primer, ko istospolno usmerjeni za težave, ki jih imajo v življenju kot istospolno usmerjeni, obtožujejo sebe namesto heteroseksistične družbe (cf. Sophie v Shildo, 1994: 85). Operacionalizacija Lon G. Nungesser sledi isti liniji mišljenja: “Večina težav, ki jih imajo homoseksualci, izvira iz njihovega statusa zatirane manjšine in ne iz homoseksualnosti *per se*” (Nungesser v Shildo, 1994: 185).

Downey Friedman je raziskal internalizirano homofobijo pri istospolnih parih. Ta se denimo kaže v občutkih neupravičenosti posameznika, da bi ljubil in bil ljubljen, v iracionalnih poskusih, da bi spodkopal razmerje, v projekciji lastne nizke samopodobe na partnerja itn. (Friedman v Shildo, 1994: 181). Nekateri raziskovalci internalizirano homofobijo povezujejo s posameznikovim strahom pred istospolno intimnostjo: kratkost istospolnih razmerij interpretirajo kot izraz internalizirane homofobije, ker tovrstna razmerja posameznikom omogočajo, da pred družino in sodelavci obdržijo heteroseksualno podobo (Margolies et al. v Shildo, 1994: 184).

Ilan Meyer in Laura L. Dean se v analizi vpliva internalizirane homofobije na intimnost naslanjata na klasičen Mertonov koncept “struktur priložnosti” (opportunity structure). Po Robertu K. Mertonu je manjšinskim skupinam zaradi neugodnih položajev v družbeni strukturi na voljo manj resursov za pridobivanje družbeno želenih ciljev in statusov. Nedosegljivost legitimnih sredstev za doseg teh ciljev vodi v boleče izkušanje posameznikovega položaja kot divergentnega s kulturno predpisanimi cilji.

Eden najpogostejših stereotipov o gejevskih moških je, da so nesposobni imeti intimna razmerja, da nimajo družin in otrok in da umrejo obupani ter osamljeni. Geji, ki ponotranjijo taka stališča se lahko počutijo inferiorne nasproti heteroseksualcem in nesposobne doseči cilje, ki so v konfliktu s stereotipnimi predstavami kaj gejevski moški lahko doseže. Zato ne poskušajo ustvariti zadovoljujočega intimnega razmerja ali alternativne družine.

Istospolno usmerjeni, ki ponotranjijo družbene vrednote o centralnosti družinskega življenja za dosego intimnosti in sreče, so po družbenih standardih obsojeni na neuspeh, saj je njihova spolna usmerjenost nekompatibilna s “heteroseksističnimi strukturami priložnosti”, to je, normami in institucijami, ki promovirajo raznospolna razmerja in razvrednotijo istospolna intimna razmerja (cf. Meyer & Dean, 1998: 165). Kath Weston je v raziskavi o partnerskih in družinskih skupnostih istospolno usmerjenih ugotovila, da so mnogi geji in lezbijke sprejetje homoseksualne identitete v začetnih fazah povezovali z odpovedjo družini. Z besedami enega od njenih respondentov: “Moja podoba gejevskega življenja je bila zelo osamljena, zelo čudna, brez družine” (Weston, 1991: 25).

Da bi si razširili stukture priložnosti, ki definirajo medosebno intimnosti ter družinski uspeh in srečo, morajo istospolno usmerjeni sprejeti alternativne norme in vrednote. Merton je ta tip prilagoditve poimenoval uporništvo, ki pomeni zavrnitev frustrirajočih in prej cenjenih vrednot ter njihovo nadomestitev z novimi. Istospolno usmerjeni z razkritjem navadno vstopijo v stik z gejevsko in lezbično skupnostjo, ki jih oskrbi z alternativnim sistemom vrednot ter jim pomaga pri razvoju zdrave socioseksualne identitete (cf. Meyer & Dean, 1998: 166). Težava je le v tem, da posamezniki, ki trpijo za visoko stopnjo internalizirane homofobije manj verjetneje vstopijo v stik s skupino, ki bi jim pri tem lahko pomagala (cf. Meyer & Dean, 1998: 167).

2.1.3.2.1. Lezbijke, partnerstvo in heteroseksualni imperativ

Kot primer kako heteroseksizem in ponotranjena homofobija vplivata na lezbična razmerja navajam raziskavo Ann E. Menasche z naslovom *Zapuščanje življenja: lezbijke, bivše lezbijke in heteroseksualni imperativ* (*Leaving the life: lesbians, ex-lesbians and heterosexual imperative* (1998)). Menasche v svoji knjigi dokumentira trend, ki ga je opazila med ameriškimi lezbijkami, – zlasti tistimi, ki so se razkrile na višku feminizma drugega vala v sredini sedemdesetih let – ki so v drugi polovici osemdesetih let v večjem številu začele zapuščati lezbični življenjski stil in se podale v razmerja z moškimi. Kot glavni razlog je identificirala družbene pritiske na ženske, ki ustvarjajo intimna razmerja z ženskami. Knjiga kaže na kompleksnost vplivov, ki jih izvaja heteroseksizem na lezbična partnerstva.

Zbrala je pričevanja štiriinšestdesetih bivših lezbijk, – pravi jim “lesbians-who-left” – s katerimi je poskušala odgovoriti na vprašanje ali izkušnja ženske in lezbičnega zatiranja ter ponotranjenje tega zatiranja (internalizirana homofobija) vplivajo na spolne izbire. Zastavljala si je vprašanje, zakaj so se lezbijke, ki so zatrjevale, da jih ženske privlačijo emocionalno, duhovno in telesno, in da z njimi tvorijo bolj zadovoljujoča partnerstva kot z moškimi, sploh odločile da zapustijo lezbični življenjski stil in postanejo “heteroseksualne”. Respondentke so med razlogi navajale:

- želja po odobravanju s strani staršev in družine
- izognitev diskriminaciji na delovnem mestu
- želja po javnem izkazovanju naklonjenosti partnerju
- lezbična skupnost je pretesna in preveč vase zaprta
- želja po večjemu vklapljanju v heteroseksualno večino
- želja po otroku in vzgajanju otroka v heteroseksualnem okolju
- pomanjkanje primernih družbenih vlog in modelov za uspešno lezbično razmerje ter iz tega izhajajoča negotova prihodnost
- želja po ekonomski varnosti in privilegijih, ki izvirajo iz heteroseksualnega partnerstva
- težave pri iskanju ustreznih partnerk za dolgotrajno razmerje
- prepričanje, da so heteroseksualna partnerstva bolj stabilna, trajnejša in emocionalno varnejša kot lezbična
- utrujenost zaradi skrivanja svojega lezbičnega razmerja pred okolico in kvarnih posledic tega na samo razmerje.

Kako težko je voditi uspešno ljubezensko razmerje ob pristajanju na kulturni diskurz, ki degradira istospolna razmerja, je moč opaziti v pričevanju ene od intervjuvank. Tako je opisala učinke partnerkinega strahu pred razkritjem:

“V odnosu s Karen sem se počutila izolirano – od ostalega sveta in od ostalih lezbijk. Karen ni bila razkrita – ni se hotela razkriti in tudi ni hotela, da bi bila jaz razkrita. Hotela je, da to ostane skrivnost. To je bilo stresno med nama. Del tega, da sem jo ljubila je bilo, da sem bila ponosna na to ... Vedno sem želela iti na lezbične dogodke, poiskati druge lezbijke in videti kaj se dogaja. Ona pa je rekla ne, ne, ne. Bila je

preveč prestrašena... Njen strah je povzročil veliko stresa v najinem razmerju”
(Menasche, 1998: 123).

2. II. DEL: PRAKSE IN ŽIVLJENJSKA IZKUSTVA ISTOSPOLNO USMERJENIH V INTIMNIH RAZMERJIH

Preden se lotimo vpogleda v realnost vsakdanjega življenja, ki ga izkušajo istospolno usmerjeni v svojih partnerskih razmerjih, bi rad opozoril na določene raziskovalne probleme, ki se pojavljajo pri preučevanju vsakdanjih aspektov življenja neheteroseksualne populacije.

2.II.1. Metodološke in epistemološke težave pri preučevanju partnerskih oblik neheteroseksualcev

Eno izmed glavnih težav, s katero se srečujejo raziskovalci, ki preučujejo življenje tistih, ki niso heteroseksualni oziroma se ne opredeljujejo za heteroseksualno usmerjene, predstavlja konceptualizacija homoseksualnosti. Glede na to ali homoseksualnost opredeljujejo kot spolno vedenje, identiteto ali kaj drugega, prihaja do različnih ocen o številčnosti populacije istospolno usmerjenih ljudi. Po podatkih znanega raziskovalca spolnosti Alfreda Kinseya je 10% moških bolj ali manj istospolno usmerjenih⁷. Vendar je Kinseyeva raziskava v znanstveni skupnosti zaradi različnih očitkov bolj kot ne diskreditirana. Najbolj elaborirano oceno je podal Edward O. Laumann. Laumann s sodelavci je v raziskavi, ki je temeljila na naključnem vzorcu 3432 Američanov, ugotovil, da 4.9% moških in 4.1% žensk poroča o istospolni izkušnji po 18 letu starosti, 6.2% moških in 4.4% žensk govori o istospolni privlačnosti, 2.8% moških in 1.4% žensk pa se identificira z oznako, ki opredeljuje istospolno spolnost (Laumann et al. v Kurdek, 2004: 96).

Druga težava je velika raznovrstnost te skupine. Tvorijo jo taki, ki so razkriti in taki, ki svojo istospolno usmerjenost skrivajo. Po mnenju raziskovalcev ta skupina spada v skrite socialne skupine, kar prinaša posebne težave in izzive za preučevanje. Največkrat so v raziskavah zajeti samoizpričani razkriti geji in lezbijke, drugi, ki predstavljajo preostanek v populaciji spolne manjšine, pa so za

⁷ Kinsey s sodelavci je do te ugotovitve prišel na podlagi sedemstopenjskega kontinuuma, po katerem je človeško spolno odzivnost do istega in nasprotnega spola razvrstil od 0 (izključno heteroseksualen) do 6 (izključno homoseksualen). Več o tem glej v *Kinseyevo poročilo: spolno obnašanje pri moškemu (Kinsey Reports: Sexual Behavior in the Human Male)* (1948) in *Kinseyevo poročilo: spolno obnašanje pri ženski (Sexual Behavior in the Human Female)* (1953).

raziskovanje skorajda nedostopni. Iz tega izvirajo problemi reprezentativnosti vzorca, kar onemogoča posploševanje izsledkov na celotno populacijo.

Narava istospolnih razmerij je odvisna od mnogih dejavnikov: od osebnih, družbenih, kulturnih in zgodovinskih okoliščin, v katerih ljudje živijo (Huston v Kurdek, 2004: 109), iz česar izhaja velika raznolikost istospolnih razmerij. Ena so odprta do vseh, za druge ne ve nihče, razen partnerjev samih. Tako partnerstvo je *a priori* nedostopno raziskovanju. Lahko samo ugibamo koliko je takih parov in koliko časa se uspešno upirajo pritiskom prisilne heteroseksualnosti h konformnosti. Eni se poročijo in s tem navzven izkažejo svoj heteroseksualni status; drugi raje ostanejo samski, saj se jim istospolno partnerstvo v naši kulturi zdi nepredstavljiva oblika življenjske skupnosti. To še posebej drži za majhne, zaprte, tradicionalne, podeželske skupnosti. Heteroseksizem povzroča veliko škodo neheteroseksualni populaciji, saj ljudem odvzame možnost kreiranja lastnega življenja. Samo ugibamo lahko, koliko ljudi bi živelo drugače in boljše, če heteroseksizma ne bi bilo.

Raziskave življenja gejev in lezbijk se pogosto spopadajo z majhnimi, nereprezentativnimi vzorci. Mnogi jim očitajo raziskovalno pristranost in nereprezentativnost, saj predmet raziskovanja najpogosteje tvori lažje dostopna in najvidnejša populacija razkritih srednjeslojnih gejev, medtem ko so ostale socialne skupine (lezbijke, invalidi, etnične skupine, različni družbeni sloji itd.) večinoma neraziskane. (cf. Kurdek, 2004: 100; Peplau et al., 1996: 268). Osredotočanje zgolj na preučevanje tistih, ki so razkriti in vidni, bi lahko ponazorili z metaforo ledene gore – nad vodo je viden majhen del, kaj je pod vodo lahko le ugibamo.

Pri nas so raziskave lezbične in gejevske populacije zelo redke, zato prihaja do pomanjkanja gradiva, ki bi preučevalo specifične življenjske izkušnje istospolno usmerjenih v Sloveniji. Lezbične in gejevske študije pri nas nimajo institucionaliziranega položaja v raziskovalnih ustanovah in na univerzah, zato so redke, odvisne od razpoložljivosti finančnih sredstev ter od raziskovalne zagnanosti peščice posameznikov, ki so največkrat tudi aktivisti. Drugi razlog za tako stanje gre po mojem mnenju iskati v splošnem odnosu družbe do populacije istospolno usmerjenih. Večina gradiva, na katerega se sklicujem v tej diplomski nalogi, prihaja iz zahodnega sveta, zlasti iz angleškega govornega področja, kar zmanjšuje zanesljivost in veljavnost aplikacije tujih spoznanj v naš kulturni prostor.

Pisanje o nekem družbenem pojavu ali aspektu družbenega življenja ni nikoli zgolj beleženje stanja ali dogajanja, pač pa raziskovalec zavedno ali nezavedno posega v predmet raziskave in ga s tem aktivno ustvarja. Način, s katerim predstavljam gejevsko in lezbično izkušnjo intimnega partnerstva, ni zgolj deskriptiven, ampak aktivno posega v konstrukcijo realnosti preko zbiranja, selekcioniranja gradiva, uporabe določene naracije, konceptov, diskurza itd.

2.II.2. Neviden obstoj neheteroseksualnih parov

Zelo malo heteroseksualnih ljudi poroča, da pozna istospolno usmerjeno osebo. V raziskavi iz leta 1994, ko je 56% vprašanih odgovorilo, da jim ne bi bilo prijetno, če bi bili njihovi sosedi homoseksualci, jih je hkrati le manj kot 5% odgovorilo, da so v zadnjem času prišli v osebni stik z istospolno usmerjeno osebo (Toš et al., 1999, SJM 94/2). Vendar se mnogi heteroseksualci, ki mislijo, da ne poznajo nobenega istospolno usmerjenega, motijo. Dejstvo je, da preprosto ne vedo za spolno usmerjenost svojega prijatelja/ice, sodelavca/ke ali znanca/ke. Iz strahu pred družbeno zavrnitvijo, diskriminacijo in nadlegovanjem namreč veliko istospolno usmerjenih skriva svojo spolno usmeritev. Slovenska raziskava o življenju lezbijk in gejev je namreč pokazala, da je bil vsak drugi vprašani zaradi svoje spolne usmerjenosti že žrtev nadlegovanja ali psihičnega in fizičnega nasilja, največkrat na javnem mestu (cf. Švab & Kuhar, 2004: 58).

Strah pred raznovrstnim nasiljem, ki ga doživljajo lezbijke in geji, dobro ponazori študija 275 lezbičnih parov, med katerimi večina živi skupaj v partnerstvu že več kot pet let. Rezultati so pokazali, da kljub močni predanosti razmerju, več kot tretjina teh parov skriva svojo spolno usmerjenost in pravo naravo razmerja pred svojimi sosedi, dve tretjini respondentk ni razkritih na delovnem mestu, več kot polovica in več kot ena tretjina jih ni povedala svojemu očetu oziroma materi o tem, da imajo lezbično razmerje (Eldrige & Gilbert v Peplau et al., 1996: 250). Rezultat takšnega prikrivanja je skoraj popolna nevidnost gejevskih in lezbičnih parov v heteroseksualni družbi.

Zaradi nepoznavanja življenja istospolno usmerjenih heteroseksualno videnje največkrat temelji na stereotipih, družbenih predsodkih in senzacionalističnih podobah iz medijev. Mnogo ljudi lezbijke in

geje dojema abstraktno, kot nekakšne simbole, ki predstavljajo grožnjo konvencionalnim moško-ženskim vlogam in kot nevarnost tradicionalnim verskim in družinskim vrednotam. Skoraj polovica Slovencev meni, da je homoseksualni življenjski stil nesprejemljiv (Toš et al., 1999, SJM 95/2). Zato istospolna razmerja niso cenjena, ampak nasprotno, dojema se jih kot zgrešena. Pojavljajo se očitki, da so neprokreativna in da s svojim življenjskim stilom promovirajo družbo, ki se ne reproducira. Da je gejevska kultura promiskuitetna, da so istospolna razmerja kratka in krhka ter orientirana izključno na spolnost in hedonizem.

Znanstvene raziskave, ki preučujejo istospolna partnerstva zavračajo te stereotipe. Razkrivajo, da med istospolnimi pari vlada velika raznolikost in hkrati opozarjajo, da so po mnogih vidikih zelo podobni heteroseksualnim parom. Mnoge stvari v ljubezenskih razmerjih namreč potekajo na podobne načine, ne glede na naravo para.

2.II.3. Istospolna razmerja in intimnost v adolescenci

Istospolno usmerjeni mladi so v devetdesetih letih dvajsetega stoletja zaradi širših družbenih sprememb postali bolj vidni. To je pritegnilo pozornost raziskovalcev, da so začeli raziskovati življenje istospolno usmerjenih mladih, ki se opredeljujejo za homoseksualne. Vendar je raziskanega relativno malo, saj raziskavam o spolnosti, da ne omenimo homoseksualnosti, na tako *ranljivi* populaciji mnogi nasprotujejo. Večina jih je zato retrospektivnih.

Adolescenca je nestabilno življenjsko obdobje, polno sprememb, povezanih z vzpostavljanjem identitete. Je obdobje zaznamovano s celo vrsto fizičnih, kognitivnih in družbeno-emocionalnih sprememb posameznika oziroma posameznice, ki pri odraščajočih mladostnikih povzročajo zmedo in negotovost. Predstavlja velik zalogaj za vse mladostnike, kaj šele za tiste, ki niso heteroseksualni. Istospolno usmerjeni mladi imajo v tem obdobju še dodatne stresorje, ki so povezani s vprašanji glede spolne identitete in razvoja intimnosti (cf. Kurdek, 2004: 98). Gary L. Sanders glavne ovire, ki jih morajo istospolno usmerjeni premagati, če hočejo razviti in vzdrževati polne intimne odnose, imenuje "triada tiranije". To sestavljajo patriarhat, heteroseksizem in homofobija (cf. Sanders, 2004).

Za mlade v tem obdobju je značilna radovednost in velika želja po raziskovanju samega sebe in sveta okoli njih. Heteroseksualnim otrokom, katerih spolno usmerjenost celoten kulturni sistem rutinsko podpira, je omogočena relativno neinhibirana svoboda pri izkušanju na novo pridobljene neodvisnosti. Za istospolno usmerjene mlade je slika precej drugačna.

Čeprav se danes mladi prej razkrijejo in sprejmejo svojo istospolno usmerjenost in so bolj vidni v ožji socialni sferi, Ritch C. Savin-Williams opozarja, da ti sestavljajo le podskupino mnogo večje populacije spolne manjšine mladih, ki doživlja pomembne in trajne istospolne želje, vendar ne prevzame družbeno stigmatiziranih oznak, kot so homoseksualec, gej, lezbijka itd. (cf. Savin-Williams, 2001). Razlog vidi v tem, da so mnogi mladi, ki vedo, da niso (izključno) heteroseksualni, nepripravljeni, da bi se istovetili s kulturno negativno definirano spolno kategorijo, ki s seboj prinaša neizbežne psihološke in družbene posledice. Biti homoseksualen pomeni pripadati skupini posameznikov, ki so podvrženi zločinom iz sovraštva, predsodkom, stereotipom in različnim oblikam diskriminacije. Hkrati dodaja, da se mladi pogosto ne zavedajo, da sprejetje te oznake odpre vrata do skupnosti istomislečih in istočutečih posameznikov, ki lahko ponudijo razumevanje, sprejemanje in podporo (ibid.).

Savin-Williams opozarja na težave, s katerimi se spopadajo istospolno usmerjeni mladostniki pri razvijanju intimnosti. Zmenki predstavljajo način, preko katerega se adolescenti naučijo vzpostavljati intimne ljubezenske odnose in s katerim potešijo svoje potrebe po intimnosti, emocionalni izpolnjenosti in spolnosti. Romantična razmerja pomagajo posamezniku/ici razjasniti kdo je in kaj si želi. Vendar so te priložnosti nedostopne mnogim lezbijkam, gejem in ostalim, ki jih kultura sili v razmerja s tistimi, ki jih ne morejo ljubiti ter jim tako preprečuje, da bi ljubili tiste, do katerih čutijo največjo privlačnost. Odsotnost teh priložnosti ima daljnosežne posledice, saj prispeva k zakasnitvi ali deformacijam v razvoju medosebne intimnosti med adolescenco (cf. Savin-Williams, 1996).

Raziskave so pokazale, da mnoge lezbijke in geji v obdobju adolescence hodijo na zmenke in vzpostavljajo razmerja z nasprotnim spolom (cf. Savin-Williams, 1996: 172). Motivacije za to so različne, na eni strani vključujejo radovednost in iskanje zabave, na drugi pa gre za resnejše motive, kot so zanikanje homoerotičnih občutij in pritiski h konformnosti heteroseksualnim normam in obnašanju s strani vrstnikov, staršev, učiteljev, medijev. Čeprav so heteroseksualne zveze

emocionalno plitve in spolno nizko zadovoljive, mnogim mladostnikom predstavljajo nujno žrtev, da bi se vklopili v vrstniški socialni sistem in pridobili njihovo sprejemanje. S tem se na eni strani izognejo posmehovanju in zavračanju, po drugi strani slepijo same sebe. Rezultat so mnogokrat globoka občutja neiskrenosti in lažnosti, tako da se nekateri posamezniki zmenkom in razmerjem popolnoma odpovejo.

Le redki mladostniki so v tem obdobju v istospolnem romantičnem razmerju. Zaradi strahu pred neodobravanjem s strani vrstnikov in pomanjkanja socialne podpore, so istospolne romance kratke, skrite in nudijo le malo emocionalne zadovoljitve. Velikokrat se zveza konča že, ko se pojavi najmanjša nevarnost razkritja. Zaradi družbenih predsodkov so mnogi mladi popolnoma inhibirani v delovanju. Če se opogumijo in izkoristijo priložnosti za raziskovanje svojih spolnih želja, so te pogosto – vsaj med moškimi – omejene na skrivna spolna srečanja z odraslimi, brez občutij romantike, naklonjenosti, intimnosti, vendar polna skrbi, anonimnosti in občutkov krivde. Remafedi piše: “Brez primernih priložnosti za socializacijo⁸ in zmenke z vrstniki istega spola se mladi v celoti ognejo intimnosti in se zatečejo v bežne in anonimne spolne kontakte z odraslimi” (Remafedi v Savin-Williams, 1996: 175). Ena izmed posledic tega je povečana nevarnost okužbe s spolno prenosljivimi boleznimi, tudi z aidsem (cf. Lipkin, 2004: 61).

Istospolno usmerjeni mladi – še zlasti tisti, ki niso nikomur razkriti – se pogosto soočajo s kognitivno, socialno in čustveno osamljenostjo. Izpad vsakršnih informacij o gejih in lezbijkah, pomanjkanje stikov z ostalimi lezbijkami in geji ter zanikanje emocionalnih potreb rezultira v nizki samopodobi, težavah povezanih z identiteto in manjšo opremljenostjo z vešččinami za uspešno partnerstvo (cf. Nolon, 2004). Mnoge raziskave kažejo, da je med istospolno usmerjenimi mladimi stopnja samomorilnosti v primerjavi s heteroseksualnimi sovrstniki močno povečana (cf. Savin-Williams, 2001; Lipkin, 2004: 56).

⁸ Ko govorimo o socializaciji istospolno usmerjenih mladih, mislimo na problem pomanjkanja varnih prostorov za razvijanje pozitivne identitete. (Heteroseksualne) vzgojne institucije (šole, mladinski klubi, športna društva itd.) tega ne omogočijo. Malo bolje je z gejevsko in lezbično sceno, ki mnogim pogosto predstavlja edini prostor tovrstne socializacije, ki pa je največkrat osredotočena zgolj na zabavo in namenjena odraslim. Osredotočanje predvsem na socializacijo v nočnih klubih in barih pa je za mlade veliko premalo in jim preprečuje, da bi zadostili svojim potrebam in formirali širšo socialno identiteto.

Pomanjkanje pozitivnih informacij o homoseksualnosti pogosto privede do nižje samopodobe in do ponotranjene homofobije, kjer posamezniki svojo homoseksualnost, pod vplivom dominantnega diskurza smatrajo kot nelegitimno in sramotno. K informacijskem manku, ali zaroti tišine, pogosto doprinesejo tudi različne družbene vzgojne institucije, kot so šole in verske organizacije, ki se bojijo, da bi odprto govorjenje o homoseksualnosti povečalo *tveganje*, da bi se mladi spuščali v istospolne odnose in identificirali kot homoseksualni⁹. Naslednja ovira za nerazkrite istospolno usmerjene mlade je otežen dostop do drugih istospolno usmerjenih in umanjkanje pozitivnih vzgledov – podporna referenčna skupina lahko bistveno pomaga pri posameznikovem spoznavanju in sprejemanju lastnih homoseksualnih občutij.

Kot smo že omenili, so pri današnji generaciji mladih opazne razlike glede na preteklost. Geji in lezbijke se danes precej prej razkrijejo in tudi prej vstopajo v partnerske zveze, kot geji in lezbijke v preteklosti. Lipkin za ZDA navaja podatke, ki pričajo o padcu povprečne starosti od dvajsetih let v letu 1979 na starost trinajst let v letu 1998, ko se mladi začnejo zavedati svoje spolne usmeritve, kar pripíše povečani vidnosti homoseksualnosti v javnosti (Lipkin, 2004: 20). Slovenska raziskava kaže, da se mnogi geji in lezbijke zavejo svoje istospolne usmerjenosti še pred petnajstim letom (Švab & Kuhar, 2004: 21) in se v povprečju prvič razkrijejo pri 19. letih in pol (ibid., 24).

V precejšnji meri je napredovala detabuizacija homoseksualnosti, toleranca do homoseksualnosti se je povečala, ponekod so nastale močne gejevske in lezbične skupnosti s svojo infrastrukturo (skupine za istospolno usmerjene mlade), informacije so bolj dostopne (mediji, internet) itd. Največja sprememba pa se je zgodila v intimni sferi, zlasti v prijateljskih krogih, delno pa tudi v družini lezbijke ali geja:

“Če kje, potem se je večja toleranca in sprejemanje homoseksualnosti dogodila prav v ... intimnih in privatnih miljejih. Prijatelji v veliki večini (več kot 90%) na razkritje reagirajo pozitivno, pri starših pa je reakcija v približno 40% primerov

⁹ O nujnosti vpeljave teme homoseksualnosti v splošno izobraževanje govori Arthur Lipkin v svoji knjigi *Preko dneva različnosti: vprašanja in odgovori o gejevskih in lezbičnih temah v šoli (Beyond diversity day: a q&a on gay and lesbian issues in schools)* (2004). Trdi, da bi pozitivne informacije o homoseksualnosti v šolskih kurikulumih pripomogle k zmanjšanju splošne stopnje homofobije v družbi. V slovenski raziskavi je 34% gejev in lezbijk odgovorilo, da pri pouku v osnovi ali srednji šoli nikoli niso govorili o homoseksualnosti (Švab & Kuhar, 2004: 5).

negativna. ... Po naših podatkih so se odnosi z materjo po razkritju poslabšali v 8%, z očetom pa v 5%, medtem ko se je odnos s prijatelji poslabšal le enemu odstotku respondentov oz. respondentk” (Švab & Kuhar, 2004: 38).

2.II.4. Pomen razkritja za življenjsko pot istospolno usmerjenih oseb

Razkritje mnogi teoretiki pojmujejo kot ključno za normalno življenje istospolno usmerjene osebe. V tej fazi procesa razvoja homoseksualne identitete posameznik/ica prizna sebi in drugim v socialni bližini svojo spolno usmerjenost. S tem normalizira svojo spolno identiteto in pridobi samospoštovanje ter pozitivno samopodobo. Razkritju sledi stabilizacija identitete, ko posameznik/ica, navadno v interakciji z drugimi istospolno usmerjenimi, prevzame homoseksualnost kot svoj življenjski stil.

Razkritje je lahko razmeroma hitro, pogosto pa je to dolg in stresen proces. Identificiramo lahko več zaviralnih elementov na poti do razkritja. Ti so: družbeni pritisk k reprodukciji, homofobija, vulgarizirane predstave o homoseksualnosti, izostanek pozitivnih modelov homoseksualnih vlog, stigmatizacija, ki jo prinaša izpričana homoseksualnost, heteroseksualne predpostavke itd. (cf. Kuhar, 2001: 195, 202). Poleg tega zaviralno vlogo pri razkritju gejev igra tudi takoimenovana hegemonika moškost. Ta predstavlja natančno definirane družbene predstave o tem, kakšen naj bi bil pravi moški, in moškimi, ki ustrezajo tem predstavam prinaša privilegirani položaj nad drugimi družbenimi skupinami. “Homoseksualnemu moškemu, ki se razkrije, je avtomatično odvzeta možnost ustrežanja hegemoniki moškosti, ki ji je pred razkritjem lahko pripadal. Žrtvovanje moči in privilegijev je tako ovira na poti do razkritja” (ibid., 208). Mnogi se zaradi vseh naštetih ovir nikoli ne razkrijejo.

Treba je poudariti, da razkritje ni zgolj faza v procesu izoblikovanja homoseksualne identitete, ki je enkrat za vselej končana, pač pa je vseživljenjski projekt (cf. Markowe v Kuhar, 2001: 190). Ker se posameznik/ca skozi različna življenjska obdobja giblje v različnih socialnih strukturah, vstopa v interakcije z najrazličnejšimi ljudmi, ki v skladu s kulturnimi konvencijami predpostavljajo njegovo/njeno heteroseksualnost. Poleg tega navadno individuum pazljivo izbira ljudi za razkritje in se razkrije samo tistim, za katere ve, da bodo to informacijo pozitivno sprejeli. Tako je lahko razkrit

svojim prijateljem, ne pa tudi družini/sodelavcem. Krmarjenje med različnimi socialnimi podsistemi, posamezniku/ici povzroča veliko stresa.

Iz tega sledi, da se pri posamezniku oziroma posameznici začne pripravljenost za sklepanje zrelih istospolnih razmerij šele takrat, ko izoblikuje pozitivno homoseksualno identiteto in vstopi v trajne interakcije z drugimi istospolno usmerjenimi.

2.II.5. Etnografija istospolnih razmerij

Zaradi nevidnosti gejevskih in lezbičnih razmerij v družbi, lezbijke in geji tekom socializacije prejmejo le malo informacij o istospolnih razmerjih. Lahko govorimo o kognitivni izolaciji, ki se nanaša na skoraj popolno pomanjkanje informacij o lezbijkah in gejih, o njihovem funkcioniranju v razmerjih, o tem kako si razdelijo družbenospolne vloge, kako rešujejo težave. Nanaša se tudi na odsotnost informacij o gejevskih in lezbičnih družinah, kakšne stike imajo z družinami iz katerih izhajajo, kako vzgajajo svoje otroke in podobno (cf. Niolon, 2004). Rezultat tega je, da svoja razmerja ustvarjajo brez nekih v naprej danih kulturnih vzorcev, oziroma normativnih modelov, ki so na voljo za heteroseksualna razmerja (cf. Laird v Kurdek, 2004: 100).

Kot smo že omenili, je vzpostavitev resnega istospolnega razmerja odvisna od uspešnosti formiranja pozitivne homoseksualne identitete. Pričakovati bi bilo, da zaradi prevladujoče negativne družbene klime do homoseksualnosti, istospolno usmerjeni kasneje vzpostavijo pozitivno homoseksualno identiteto ter kasneje ustvarjajo svoja romantična partnerstva kot heteroseksualci. Kuhar in Švab v svoji raziskavi postavita enako tezo:

“Domnevamo, da je starost pri vstopu v prvo istospolno partnersko zvezo precej višja kot pri prvih partnerskih zvezah v heteroseksualni populaciji, kar bi lahko bilo povezano z več dejavniki. Družbeni pritisk k heteroseksualnosti lahko sili posameznike, da najprej oblikujejo heteroseksualno partnersko zvezo. K tej zakasnitvi prispeva tudi homofobija večinske heteroseksualne družbe (in posledično strah gejev in lezbijk pred stigmatizacijo in diskriminacijo), pa tudi proces oblikovanja homoseksualne identitete, ki lahko traja dlje časa, saj so

istospolno usmerjeni soočeni s procesom redefinicije kompulzivne in pričakovane heteroseksualne identitete. Geji in lezbijke se na primer soočajo s problemom razkritja svoje spolne usmerjenosti, kar heteroseksualno usmerjenim ni potrebno storiti. Ob tem je potrebno omeniti tudi omejenost možnosti (družbenih kontekstov) za spoznavanje potencialnih partnerjev oziroma partnerk” (Švab & Kuhar, 2004: 37).

Družbene brazgotine v identitetni podobi homoseksualca močno vplivajo na njegovo/njeno željo, zmožnost in sposobnost vzpostavitve intimnih, romantičnih vezi z istim spolom. Podatki iz slovenske raziskave življenja lezbijk in gejev kažejo, da v povprečju vstopijo v prvo partnersko zvezo pri 20. letih in pol (Švab & Kuhar, 2004: 6).

Treba je povedati, da za zadovoljivo gejevsko/lezbično (ali heteroseksualno) življenje partnerska zveza ni pogoj. Nekateri geji in lezbijke lahko živijo polno življenje, ne da bi imeli ali želeli razmerje, spet drugi polnost pogojujejo z razmerjem. Vendar je ob tem vseeno potrebno poudariti kulturno pojmovanje razmerij. Ta so zaželeni oblika organizacije medosebnih intimnih odnosov med ljudmi. Kot dokaz lahko navedemo tradicionalno negativno pojmovanje samskega statusa. Poleg tega mnoge raziskave o intimnih razmerjih kažejo, da je ljubezen izjemno pomembna za srečo v življenju in da predstavlja ključni dejavnik pri psihološkem zdravju posameznika (cf. Peplau et al., 1996: 251). Mnogim se zviša samopodoba ko vstopijo v razmerje.

Sledijo določeni aspekti iz življenja lezbijk in gejev ter njihovih intimnih razmerij.

2.II.5.1. Heteroseksualna zgodovina

Zaradi pritiskov h konformnosti s strani različnih socialnih podskupin (staršev, sorodstva, vrstnikov itd.) so mnogi geji in lezbijke pred razkritjem, zlasti pa v obdobju adolescence, prisiljeni v različne strategije skrivanja svoje spolne usmeritve, kamor bi lahko šteli tudi heteroseksualno razmerje. Retrospektivna pričanja gejev in lezbijk kažejo, da so bila ta razmerja predvsem za krinko in so s svojo plitkostjo kot smo že navedli nudila le malo zadovoljstva. Poleg tega raziskave pričajo, da so lezbijke v večji meri kot geji sklepale heteroseksualne poroke (cf. Bryant & Demian, Blumstein &

Schwartz, Morris et al. v Kurdek, 2004: 100). Po mojem mnenju je najverjetneje razlog temu dvojni pritisk, ki ga družba izvaja na lezbijke, saj se od ženske, poleg tega da je heteroseksualno usmerjena, pričakuje tudi, da bo izpolnila družbeno pričakovano poslanstvo žene in matere.

2.II.5.2. Kje sta se partnerja spoznala

Ker lezbijke in geji pogosto skrivajo svojo spolno usmeritev oziroma je vsaj vidno ne izpostavljajo in ker imajo omejeno število varnih družbenih kontekstov, imajo večje težave pri spoznavanju potencialnih partnerjev. Po podatkih neke raziskave so lezbijke svojo partnerko največkrat srečale preko prijateljev (28%), na delu (21%) ali na družabnem dogodku (16%). Geji so najverjetneje svojega partnerja spoznali v baru (22%), preko prijateljev (19%) ali na družabnem dogodku (13%) (Bryant & Demian v Kurdek, 2004: 100).

Tudi slovenska raziskava izkazuje podobno sliko. “Svojega sedanjega partnerja oziroma partnerko so anketirani v največjem deležu (28%) spoznali v prijateljskem krogu ali v GLBT klubih in diskotekah (26%). 21% vprašanih je svojega partnerja ali partnerko spoznalo prek interneta. Manjši delež anketirancev je partnerja spoznal preko časopisnih oglasov in ženitnih posredovalnic (2%) ter v gejevskih ali lezbičnih skupinah (2%)” (Švab & Kuhar, 2004: 48).

Spoznavanje partnerjev pri gejih in lezbijkah je v primerjavi s heteroseksualci zaradi heteroseksizma omejeno na ožje socialne strukture. “[N]eformalna prijateljska omrežja [so] zelo pomembno mesto, kjer geji in lezbijke najdejo potencialne partnerje, ... saj je spoznavanje preko skupnih prijateljev lažje, prijateljska omrežja omogočajo diskretnost, intimnost, izpostavljenost stigmatizaciji pa je manjša” (Švab & Kuhar, 2004: 48). Poleg tega danes vedno pomembnejše mesto, zlasti med mladimi, zavzema internet, saj “prav tako omogoča zasebnost, diskretnost, predvsem pa anonimnost, še posebej pri tistih gejih in lezbijkah, ki nimajo možnosti spoznavati partnerjev preko prijateljskih mrež ali pa se še niso razkrili” (ibid.).

Tudi David P. McWhirter in Andrew M. Matisson pravita, da gejevski pari prvi stik najpogosteje vzpostavijo v varnejšem gejevskem okolju, kot so gejevski bari, diskoteke, savne itd. (McWhirter &

Matisson v Kurdek 2004: 101). Nekateri gejevski pari se zato spoznajo na krajih ali na načine, ki so v heteroseksualnem kontekstu nepojmljivi. Sanders piše: "Poznal sem gejevski par, ki je bil skupaj več kot trideset let. V praznovanje svoje obletnice nista nikoli vključila svojih družin. Nerodno jima je bilo, ker sta se spoznala v gejevski savni, pred mnogimi leti edinemu prostoru za socializacijo gejev v tem malem mestu" (Sanders, 2004).

2.II.5.3. Prebivališče in finance

Pri razvoju istospolnih razmerij igra pomembno vlogo geografska lokacija. Ta ima lahko velike posledice za istospolna razmerja do te mere, da znotraj družbe obstajajo določena področja, ki so bolj represivna in nekatera, ki so bolj liberalna. Večja mesta, v primerjavi z manjšimi ali s podeželjem, imajo navadno bolj razvito lezbično in gejevsko skupnost, ki lezbičnim in gejevskim parom omogoča prijaznejše okolje za skupno življenje (cf. Kurdek, 2004: 109). V zahodnih mestih so še posebej močno vzpostavljeni gejevski, manj pa lezbični teritoriji, ki predstavljajo osnovo za konstituiranje skupinske identitete in politično moč. Nevidnost lezbičnih skupnosti v prostorskem smislu teoretiki utemeljujejo z ekonomsko marginaliziranostjo lezbijk; lezbijke imajo zaradi manjšega dohodka in razpoložljivega finančnega kapitala le malo vpliva na prostor (cf. Castells v Velikonja, 1999: 67-8).

Skupno bivališče para je lahko zelo očiten pokazatelj resnosti razmerja, saj je tak par bolj viden v svoji socialni skupnosti. Skupno bivališče lahko pomeni družbeno izjavo, ki priča o razmerju. Poleg tega o resnosti razmerja lahko pričajo skupne finance. Podatki kažejo, da se verjetnost deljenja skupnih financ poveča z dolžino razmerja (cf. Kurdek, 2004: 101).

2. II.5.4. Delitev dela

Vsi pari, ki začnejo živeti skupno življenje, morajo sprejeti odločitve o tem, kdo bo kaj počel. Odločitve zajemajo vse, tudi tako vsakdanje in na videz banalne stvari, kot so kdo bo vozil avtomobil, kdo skrbel za gospodinjstvo, hišnega ljubljjenčka, za hišna popravila, kdo bo urejal

finance itn. Heteroseksualnim parom so ti odgovori največkrat že vnaprej priskrbljeni preko družbeno predpisanih vzorcev spolnih vlog, ki opredeljujejo alokacijo družinskega dela v heteroseksualnih zvezah. Pri istospolnih parih, zaradi skupnosti dveh oseb istega spola, ni nujno tako. Zato mnogi teoretiki govorijo o bolj enakopravni delitvi dela v istospolnih skupnostih (cf. Giddens, 2000), kar potrjuje tudi slovenska raziskava (cf. Švab & Kuhar, 2004: 54).

Gejevska in lezbična razmerja se začnejo brez vnaprej prisotnih zamislih o delitvi dela, zato je največkrat delitev dela v istospolnem paru fleksibilna in se oblikuje glede na posameznikove interese in sposobnosti. Mnogi istospolni pari poročajo, da zavračajo tradicionalno delitev vlog na moške in ženske in v svojih razmerjih poskušajo slediti etiki egalitarizma (cf. Clunis & Green, 1993; Weston 1991; Kurdek, 2004; Weeks et al., 2001). Partnerjem v istospolnem razmerju se zdi še posebej pozitivno to, da lahko presežejo tradicionalne vloge. Nekateri raziskovalci zastopajo stališče, da dandanes lezbijke in geji osnujejo svoja razmerja na modelu prijateljstva. V najboljših prijateljstvih so udeleženci navadno podobne starosti, interesov, sposobnosti in resursov. V nasprotju s tradicionalno poroko je razmerje utemeljeno na tem modelu navadno enakovredno v statusu in moči obeh partnerjev (cf. Peplau et al., 1996: 258).

2.II.5.4.1. Egalitarnost v istospolnih razmerjih – mit?

Christopher Carrington se v svojem delu z naslovom *Čez dom ga ni: razmerja in družinsko življenje lezbijk in gejev (No place like home: Relationships and family life among lesbians and gay men)* (1999) skeptično sprašuje, če so podatki, ki pričajo o večji enakopravnosti v istospolnih parih, bolj posledica romantičnega gledanja in ideoloških vložkov v prezentacijo istospolnih razmerij, kot pa vsakodnevne prakse. Pravi, da nas na mišljenje, da so istospolne skupnosti bolj enakopravne od raznospolnih, napeljujejo tako splošno kot družboslovno znanje. Razlaga za to izvira iz feministične teorije, ki opredeljuje družbeni spol kot najmočnejšo silo, ki prispeva k asimetrični alokaciji dela v heteroseksualni družini. Analiziral je po šestindvajset gejevskih in lezbičnih partnerskih in družinskih skupnosti ter ugotovil, da je opisovanje istospolnih razmerij kot inherentno varnih pred patriarhalnimi vzorci dominacije in subordinacije, bolj mit kot resnica (cf. Stacey & Davenport, 2002: 369; Laird, 2001).

Mit egalitarnosti, ki ga po mnenju Arlie R. Hochschild (Hochschild v Laird, 2001) ustvari mnogo heteroseksualnih parov, da bi zavarovalo in ohranilo svoj zakon, je močna strategija, ki jo za vzdrževanje svojih razmerij uporabljajo tudi istospolni pari. Carrington je na osnovi opazovanja vsakdanjega življenja istospolnih parov ugotovil razkorak med tem, kar oba partnerja dejansko počneta v skupnem gospodinjstvu in tem, kako poročata o teh dejavnostih. Pogosto je eden v paru opravljal več gospodinjskega dela, vendar to ni imelo posebnega vpliva na percepcijo enakopravnosti v paru. Pari skonstruirajo mite, s katerimi poskušajo odvrniti nevarnosti, ki jih njihovim družbenospolnim identitetam predstavlja širša družba. Zaradi močnega družbenega imperativa po skladanju biološkega in družbenega spola sta še posebej na udaru bolj gospodinjski gej in manj gospodinjska lezbijka.

Carrington torej trdi, da se geji in lezbijke spopadajo z neenakostjo pri delitvi dela na podoben način kot heteroseksualni pari. Pri egalitarnosti v razmerjih imajo najpomembnejšo vlogo strukturni dejavniki: družinska ekonomija, družbeni razred in zaposlitveni status obeh partnerjev. Manjšina parov v njegovem vzorcu je dosegla večjo stopnjo egalitarnosti v svojih razmerjih prvenstveno zaradi tega, ker so imeli na voljo več resursov in so torej lahko več vložili v gospodinjstvo; ker so imeli vsaj za določen delež opravil na voljo nižje plačane storitve; ker so imeli na voljo čas in denar, da se je eden od partnerjev bolj specializiral za gospodinjsko delo (cf. Laird, 2001).

2.II.5.5. Trajanje istospolnih razmerij

Danes se vse več heteroseksualnih zakonov konča z razvezo, kar priča o tem, da razmerja do konca življenja niso več tako samoumevna. To je posledica širših sprememb na intimnem področju v pozni modernosti, zlasti premika težišča od družinskega življenja k dobremu razmerju (cf. Giddens, 2000; Jamieson, 1998; Weeks, 1995). Heteroseksualna razmerja po tej plati postajajo vedno bolj podobna istospolnim, to je nagnjena k večji stopnji razpada.

V nasprotju s popularnimi predstavami, da lezbijke in geji niso zmožni vzpostaviti trajnih razmerij, podatki različnih raziskav kažejo, da je med 45% in 80% lezbijk in med 40% in 60% gejev trenutno v razmerju (cf. Kurdek, 2004: 99). Po podatkih slovenske raziskave je trenutno v razmerju skoraj 66

% lezbijk in 56% gejev (Švab & Kuhar, 2004: 39). Večjo težo pa ima podatek različnih avtorjev, da je med 8% in 21% lezbijk ter 18% in 28% gejev v zvezi, ki traja več kot deset let (cf. Kurdek, 2004: 99).

Študije, ki primerjajo dolžino lezbičnih in gejevskih razmerij prihajajo do različnih zaključkov, kljub temu pa so si raziskovalci navadno enotni, da istospolna razmerja (pa tudi razmerja heteroseksualne kohabitacije) trajajo krajši čas kot heteroseksualna razmerja legalno poročenih parov (cf. Levinger v Peplau et al., 1996: 254). Raziskovalci so kot enega glavnih dejavnikov, ki vpliva na daljše trajanje heteroseksualnih zvez, identificirali vlogo družbeno skonstruiranih ovir za razvezo. Pravni in družbeni kontekst heteroseksualne poroke lahko ustvari veliko ovir, ki povečajo psihološke, emocionalne in finančne stroške ločitve, kar lahko vzpodbudi partnerja, da se bolj potrudita in poskušata zgladiti nesoglasja v razmerju, ne pa ga končati. Istospolna razmerja na drugi strani nimajo teh družbenih ovir – istospolni pari se ne morejo poročati, navadno nimajo otrok, nimajo obsežne skupne lastnine itd. – kar lahko prispeva k lažjemu in hitrejšemu razdrtju razmerja, ko nastopijo težave (cf. Peplau et al., 1996: 254).

2.II.5.6. Družbena podpora

Zaradi stigmatiziranosti istospolne usmerjenosti tradicionalni viri podpore paru, kot so na primer starši, največkrat umanjajo pri istospolnih razmerjih. To se s strani staršev najpogosteje zgodi zaradi slabih odnosov z otrokom, nesprejemanja njegove istospolne usmerjenosti oziroma njegovega partnerja, s strani gejev in lezbijk pa zaradi nerazkritja istospolne usmerjenosti in/ali partnerske zveze in slabih odnosov s starši/sorodniki. Mnogi geji in lezbijke zato poročajo, da njihov primarni vir družbene podpore sestavljajo raznolike socialne mreže (gejevskih, lezbičnih, heteroseksualnih) prijateljev, ljubimcev, naklonjenih sorodnikov itd. Kath Weston tovrstno socialno mrežo imenuje "izbrana družina". V svoji knjigi *Izbrane družine: lezbijke, geji, sorodstvo (Families We Choose: Lesbians, Gays, Kinship)* (1991) je zabeležila zgodovinski obrat v gejevski in lezbični skupnosti v San Franciscu, od protidružinskih stališč, značilnih za preteklost, k produkciji alternativnih konceptov družine in sorodstva. Opazila je, da so lezbijke in geji začeli ustvarjati svoje alternativne koncepte družine, po lastnih kriterijih, kjer so kreativno mešali biološko in izbrano sorodstvo. To je

interpretirala kot znak naraščajoče politične ozaveščenosti med gejevsko in lezbično populacijo in nakazala na izziv, ki ga lezbijke in geji predstavljajo esencialističnemu pojmovanju družine in sorodstva.

Plummer piše: “Geji in lezbijke si lahko zagotovijo sistem neme podpore, oskrbe in prijateljstva, ki je tako močno kot katerakoli, ali celo močnejše, ker so pogoji izbrani, ne pa preprosto dani” (Plummer, 1995: 36). Geji in lezbijke oblikujejo fluidne družine, ki največkrat niso sestavljene po principih heteroseksualne družine, torej iz dveh partnerjev in otrok(a). Družino povezujejo z občutki pripadnosti, varnosti in jim dostikrat pomeni omrežje dobrih prijateljev. To so ljudje, ki jih sprejemajo, jim stojijo ob strani in na katere se lahko zanesejo. Nadomestijo podporo, ki jo sicer pri heteroseksualnih partnerstvih največkrat nudijo starši in sorodstvo. To je ena od prilagoditvenih strategij, s katero poskušajo lezbični in gejevski pari (družine) kompenzirati materialne in družbene učinke, ki jih prinaša neobstoje institucionalnih varoval ter podpore istospolnim partnerstvom (družinam).

2.II.5.7. (Ne)razkritost

Homoseksualnosti sovražna družba povzroča istospolnim parom težave. Pogosta dilema, s katero se mora par soočiti, je ali naj se razkrije prijateljem, družini, sorodnikom in lokalni skupnosti. Mnogi terapevti, ki delajo z istospolnimi pari, menijo, da so razrešena vprašanja glede razkritja ključnega pomena za uspešno razmerje (cf. Peplau et al., 1996: 260).

V nekaterih parih se partnerja ne strinjata, do kakšne mere in komu bosta razkrila svoje razmerje. Tovrstna nesoglasja so še zlasti poudarjena v parih, kjer sta partnerja na različnih stopnjah razkritja oziroma kjer je eden od partnerjev še nerazkrit. Bolj razkriti v paru si lahko partnerjevo skrivanje razmerja interpretira kot pomanjkanje predanosti razmerju (Murphy v Peplau et al., 1996: 260), kar lahko rezultira v prenehanju razmerja.

Švab in Kuhar pišeta: “V večini primerov posameznik oziroma posameznica, ki določenim osebam razkrije svojo spolno identiteto, pred njimi ne skriva svoje istospolne partnerske zveze. Kljub vsemu

razkritje posameznikove spolne identitete ni garancija za 'odkrito' življenje v homoseksualni partnerski zvezi. Negativne izkušnje z lastnim razkritjem (ali pa kakšni drugi razlogi) botrujejo k temu, da manjši delež gejev in lezbijk, ki so razkriti, skrivajo svojo partnersko zvezo" (Švab & Kuhar, 2004: 44). V raziskavi sta tudi ugotovila, da za istopolno razmerje najpogosteje ve ožji krog prijateljev (93%), sledijo družinski člani (sestre - 65%, mati - 60%, brat - 54%), pri čemer je zaznati poseben strah pred očetom, saj je oče med zadnjimi, ki izvedo za partnersko zvezo svojega otroka (40%) in se uvršča za bolj formalnim, sicer ožjim krogom sošolcev (50%) in sodelavcev (45%) (ibid., 43).

2.II.5.8. Spolno vedenje

Glede spolnih odnosov literatura priča, da imajo lezbijke navadno manj pogoste spolne odnose kot gejevski pari, kljub temu pa pogostost močno variira glede na dolžino in fazo razmerja (cf. Kurdek, 2004: 108). Phillip Blumstein in Pepper Schwartz sta ugotovila, da so gejevski pari bolj aktivni na spolnem področju kot lezbijke. Po večletnem skupnem življenju, ko pogostost spolnih odnosov navadno upade, so mnogi začeli iskati eksplicitne spolne aranžmaje zunaj razmerja. Sprejemljivost spolne neekskluzivnosti oziroma takoimenovano "odprto razmerje" je za nekatere ena najbolj distinktivnih značilnosti gejevskih razmerij (ibid., 108-9).

Slovenska raziskava je pokazala, da ima večina lezbijk in gejev monogamno partnersko zvezo (90%), odstotek in pol jih živi v partnerski zvezi treh partnerjev, dobrih 8% respondentov oziroma respondentk pa se nahaja v odprti partnerski zvezi dveh partnerjev (cf. Švab & Kuhar, 2004: 40).

Številni raziskovalci poročajo o veliki stopnji seksualne liberalnosti, ki vlada v gejevski kulturi. Več študij je pokazalo, da ima mnogo gejev v svojem življenju zelo veliko spolnih partnerjev¹⁰ (cf. Giddens, 2000). Nekateri govorijo o seksualizirani gejevski kulturi ali o kulturi želje (Dowsett v Stacey & Davenport, 2002: 396). Queer teoretiki zato aktualni premik gejevske in lezbične skupnosti

¹⁰ To s svojo raziskavo, objavljeno v knjigi z naslovom *Trgovanje v čajnici (Tea room trade)* (1971) potrjuje tudi Laud Humphreys. S pomočjo metode prikritega opazovanja z udeležbo je opazoval homoseksualno obnašanje moških v javnih straniščih in počivališčih. Njegova raziskava je postala klasika na področju sociološke metodologije preučevanja skritih socialnih skupin.

k diskurzu o poroki smatrajo za pristajanje na puritansko in konformistično moralno, ki zanika značilno spolno liberalnost gejevske kulture (Stacey & Davenport, 2002: 368).

2.II.5.8.1. Genitalizacija srca

Kulturo poželenja je mogoče pojasniti z večimi dejavniki. Interpretiramo jo lahko kot posledico represije homoseksualnosti in predstavlja prilagoditveno strategijo na heteroseksizem, poleg tega pa je rezultat specifične socializacije, ki so jo deležni moški, saj je značilno, da so moški aktivnejši iskalci in iniciatorji spolnosti kot ženske. Po mojem mnenju predstavlja eno od reakcij gejev na heteroseksizem, ki jih onepogumlja v njihovem prizadevanju, da bi sklenili zadovoljujoče intimno partnerstvo. Geji v bežnih spolnih srečanjih zadovoljujejo zgolj svoje spolne potrebe, ne pa tudi socialnih in psihičnih, ki jih nudi partnerstvo. Partnerstvo je nadgradnja seksualne želje in zahteva večjo mero poguma in socialne izpostavljenosti.

Sanders govori o pojavu “genitalizacije srca”, kjer gejevski moški globoka občutja intimnosti zamenjajo s prekomernim izražanjem spolne naklonjenosti. Po njegovem mnenju gejevski moški niso podvrženi samo predpisom patriarhata (t.j. moški je vedno pripravljen, voljan spolnosti), pač pa so poleg tega prikrajšani tudi za normalne intimne prakse kot so zmenki, dvorjenje, odprte predstavitve in tako naprej. Čeprav se nekatere priložnosti pojavljajo, zlasti v velikih urbanih gejevskih getih, dominantni diskurz homoseksualnost slika kot meseno, impulzivno in čustveno prazno. Te heteroseksistične predpostavke so po mnenju Sandersa največji sovražnik uspešnemu razvoju intimnosti in partnerstva med gejevskimi moškimi (cf. Sanders, 2004).

2.II.5.9. Nasilje in partnerska zloraba

Ustrezni podatki o stopnji nasilja v gejevskih in lezbičnih razmerjih trenutno niso na voljo. Kljub temu pa narašča število literature, ki priča, da je nasilje prisotno tudi v istospolnih parih (cf. Peplau et al., 1996: 260). Razumljivo, mnogi geji in lezbijke nočejo govoriti o temu, iz strahu da bi s tem prispevali še dodaten kamenček v mozaik negativne družbene podobe homoseksualnosti. Ideja nasilja ruši romantično podobo o egalitarnosti in svobodi partnerjev v istospolnih razmerjih.

Partner, ki se znajde v disfunkcionalnem odnosu je pogosto nemočen. Homofobija mu preprečuje da bi poiskal pomoč. Naleti namreč na popolno nerazumevanje in pomanjkanje ustrezne pomoči na področju socialne, zdravstvene in pravne zaščite. Mnogi opozarjajo, da morajo biti socialne službe bolj pozorne na nasilje v istospolnih razmerjih. Poleg tega se zlorabljeni partner pogosto boji, da bo s tem, ko bo za nasilje povedal svoji družini, še okrepil njihova negativna stališča o istospolnih razmerjih. Mnogi zato za nasilje, ki ga doživljajo s strani partnerja, ne povejo nikomur in ostajajo v takem odnosu.

2.II.5.10. Starševstvo

Otroci so v prizadevanju gejevskih in lezbičnih gibanj za doseg polnopravnega državljanstva, najbolj kontroverzna tema. Še vedno namreč neomajno velja splošno družbeno sprejeto zlato pravilo, da je za vzgojo otroka najboljša in edino primerna heteroseksualna družina. Kljub naraščajoči množici znanstvenih raziskav, ki sistematično zavračajo pomisleke o neprimernosti istospolnih parov za starševstvo (cf. Patterson, 1995; Greif & Velikonja, 2003: 47-50), je to stališče sprejeto s strani zdravnikov, psihologov, sodnikov idr. V Sloveniji imajo istospolni pari zelo malo možnosti, da bi prišli do otroka: vsem ženskam, ki nimajo moškega partnerja, je z zakonom onemogočen dostop do umetnih reproduktivnih tehnologij, hkrati pa zakon dovoljuje posvojitev otroka le raznospolnim parom.

Vendar pa je dejstvo, da nekatere lezbijke in geji že imajo otroke. V neki raziskavi je 21% lezbijk in 9% gejev povedalo, da skrbijo za otroke, pri čemer pa ni jasno ali ti živijo pri njih (Bryant & Demian v Kurdek, 2004: 106). Večinoma jih imajo iz predhodne heteroseksualne zveze (74% lezbijk in 79% gejev), nekatere lezbijke pa so se dale umetno oploditi (13%) (ibid.). Raziskave kažejo tudi na druge možnosti kot so posvojitev, sklepanje raznih dogovorov, surogatstvo itd. Otroke geji in lezbijke vzgajajo sami oziroma v paru s svojim partnerjem/partnerko, pri čemer podatki nakazujejo na enakopravno udeležbo v starševstvu pri lezbičnih parih (cf. Patterson, 1995; Kurdek, 2004; Stacey & Davenport, 2002). Raziskave kažejo, da je razvoj otrok, ki rastejo v istospolnih družinah popolnoma normalen in podoben razvoju otroka v heteroseksualnem razmerju. Zanimajo, da ti otroci, ko

odrasejo, v večjem deležu postanejo istospolno usmerjeni (cf. Patterson, 1995). Iz raziskav je tudi razvidno, da imajo otroci, ki odraščajo v lezbičnih ali gejevskih družinah bolj fleksibilne predstave o spolnosti in družbenem spolu (cf. Biblarz & Stacey v Lipkin, 2004: 109).

Sodobne tehnologije so v veliki meri povečale možnosti za starševstvo, vendar so dostikrat in za mnoge prepreke na zakonskem področju odločujoč element pri dostopnosti teh tehnologij. Slovenska raziskava kaže, da bi se anketirani geji in lezbijke najverjetneje odločili za posvojitev, ko bo ta na voljo. Obenem je v raziskavi postavljena teza, da za istospolno usmerjene starševstvo po biološki poti ni tako samoumevno kot je za heteroseksualne osebe, kar vpliva na to, da geji in lezbijke ne dajejo večje prednosti biološkemu starševstvu, kot to velja za heteroseksualne pare (cf. Švab & Kuhar, 2004: 65).

2.II.5.11. Sklenitev istospolne partnerske zveze

Istospolne poroke so trenutno zelo aktualna politična tema in pomembna točka na agendi mnogih gejevskih in lezbičnih gibanj širom zahodnega sveta. Različne zakonske verzije, različno poimenovane kot partnerske skupnosti, kohabitacije ali zakonske zveze med osebama istega spola, ki prinašajo različne stopnje pravic in ugodnosti, so sprejele mnoge evropske države: Belgija, Finska, Francija, Danska, Nizozemska, Nemčija, Norveška, Švedska, Islandija, Madžarska, Hrvaška, Portugalska. V številnih razprave o takih zakonih še potekajo, vključno s Slovenijo¹¹.

Na vprašanje ali bi sklenili istospolno partnersko zvezo, če bi bilo to mogoče, je v slovenski raziskavi pritrdilno odgovorilo 61,3% vseh vprašanih, od tega bi jo sklenilo več žensk (72,7%) kot moških (55,5%). Raziskovalca to utemeljujeta, da je ženskam ne glede na spolno usmeritev na splošno bolj kot moškim pomembna socialna varnost, ki jo prinaša sklenitev partnerske zveze oziroma sklenitev zakonske zveze pri heteroseksualnih partnerskih zvezah (cf. Švab & Kuhar, 2004: 51). Iz raziskave je tudi razvidno, da respondenti in respondentke želijo skleniti partnersko zvezo v največji meri iz pragmatičnih razlogov, na primer, da bi pridobili večjo socialno varnost ali možnost kandidiranja za neprofitna stanovanja (ibid.).

¹¹ Več o tem glej v tematski številki revije *Lezbo* z naslovom *Partnerstva* (19./20. številka, avgust 2003).

2.II.6. Istospolna razmerja starostnikov

Istospolno usmerjeni starostniki se v kulturi, ki časti kult mladosti, srečujejo z bolj ali manj istimi težavami kot heteroseksualni. Vendar pa imajo mnogo povsem specifičnih, povezanih zlasti s pomanjkanjem institucionalne zaščite istospolnih partnerstev. Starejši lezbični in gejevski pari se soočajo s povečano stopnjo tveganja, da bodo preživeli zadnje življenjsko obdobje v revščini in negotovosti, saj niso upravičeni do cele vrste državnih zaščit, kot so pravice iz socialnega in zdravniškega varstva, davčne zakonodaje, dedovanjskih pravic itd., ki jih poročeni raznospolni pari črpajo iz institucije zakonske zveze¹².

Pogosto se istospolni starejši pari v homofobičnem okolju soočajo z izolacijo od podpornih skupin (pomrli prijatelji), s finančno negotovostjo (smrt partnerja lahko pomeni izgubo skupnega premoženja, na primer stanovanja), s pomanjkanjem ali neobstojem specifičnih socialnih in zdravstvenih programov namenjenih pomoči ostarelim istospolnim parom itn. Partnerjema/kama denimo, ki sta več desetletij živela/i skupaj, država v primeru dolgotrajne bolezni enega/e ali obeh partnerjev/k ne omogoča, da bi se skupaj preselila/i v starostni dom ali v varovano stanovanje z bolniško asistenco. Poleg tega Anne L. Peplau s sodelavci izpostavlja, da imajo istospolni starostniki/ce zaradi heteroseksizma tudi specifične težave ob izgubi svojega partnerja/ke, saj jim je onemogočeno normalno, odkrito žalovanje (cf. Peplau et al., 1996).

2.II.7. Vprašanje ustreznosti heteroseksualnih konceptov za življenjski stil lezbijk in gejev

Slika o istospolnih razmerjih je med heteroseksualci, pa tudi samimi istospolno usmerjenimi, nekako nasičena s kulturnimi predstavami, ki izvirajo iz heteroseksualnega para. To dobro ponazori vprašanje, ki ga pogosto postavljajo zvedavi posamezniki lezbičnemu ali gejevskemu paru: kdo od

¹² Za več podrobnosti o tem kako neenakost na področju zakonske zveze vpliva na življenje starejših lezbijk, gejev in biseksualcev v partnerskih zvezah v ZDA glej poročilo organizacije *Human rights campaign* z naslovom *Cena neenakosti glede zakonske zveze za gejevske, lezbične in biseksualne starostnike (The cost of marriage inequality to gay, lesbian and bisexuals seniors)*, objavljeno 29. Januarja 2004 na internetni strani www.hrc.org

vaju igra moškega in kdo žensko? V tem je dobro vidna predpostavka v mišljenju mnogih o nujnosti, oziroma naravnosti dveh nasprotnih si družbenospolnih vlogah v paru. V nadaljevanju bom to dilemo predstavil na dveh primerih: na dihotomno razdeljenih družbenospolnih vlogah v takoimenovanem “butch-femme” lezbičnem razmerju in na primeru polemik o istospolnih porokah.

Identiteti možača in punca (butch and femme) naj bi se pojavili v začetku dvajsetega stoletja v ZDA. Poenostavljeno povedano pomeni razmerje možača-punca odnos, v katerem ženska, ki se identificira kot možača, izkazuje obnašanje in lastnosti, ki se tradicionalno povezujejo z moškostjo, medtem ko punca izkazuje tradicionalno ženske poteze in obnašanje. Ti lezbični družbenospolni vlogi sta bili najbolj razširjeni med barsko kulturo žensk delavskega razreda. Obstajala je cela vrsta nenapisanih pravil, po katerih so se lezbijke, v skladu s tem ali so se identificirale za možačo ali punco, obnašale. Za možačo je značilno asertivno, zaščitniško vedenje, medtem ko je punca bolj pasivna in podrejena, skladno z moško-ženskim obnašanjem v paru.

V petdesetih letih je bil ta način življenja med lezbijkami zelo viden in sprejet, vendar je v sedemdesetih letih prišel pod močen udar kritik. Lezbično feministično gibanje je proglasilo razmerja možača-punca za politično nekorektna in za podleganje zatiralskim patriarhalnim standardom. Kritike so letele zlasti na to, da tovrstno razmerje skuša posnemati heteroseksualni model razmerja, s tem ko se vsaki posameznici v paru dodeli dihotomna družbenospolna vloga.

Po drugi strani pa so mnogi v tovrstnih razmerjih videli možnosti za spremembo heteroseksualne matrice. Judith Butler (2001) o tem pravi:

“Navzočnosti’ tako imenovanih heteroseksualnih konvencij v homoseksualnih kontekstih ... , na primer, zgodovinske identitete seksualnega sloga ‘možače’ in ‘punce’, ne moremo pojasnjevati kot prividne reprezentacije izvirnih heteroseksualnih identitet. Prav tako jih ne moremo razumeti kot pogubno vztrajanje heteroseksističnih konstruktov v gejevski [to je homoseksualni – op. Troha] seksualnosti in identiteti. Ponavljanje heteroseksualnih konstruktov v lezbičnih in gejevskih seksualnih kulturah je lahko neizogibno mesto denaturalizacije in mobilizacije družbenospolnih kategorij. Kopiranje

heteroseksualnih konstruktov v neheteroseksualnih okvirih do skrajnosti rahlja konstruirani status tako imenovanega heteroseksualnega izvirnika. Torej gejevsko v primerjavi s hetero *ni* enako kopiji v primerjavi z izvirnikom, temveč je prej kopija v primerjavi s kopijo. Parodično ponavljanje 'izvirnika' ..., razkrije, da izvirnik ni nič drugega kot parodija na *idejo* o naravnem in izvirnem" (Butler, 2001: 43).

Podobne diskusije so ponovno privrele na dan, ko so gejevska in lezbična gibanja v zahodnem svetu in drugod, začela zahtevati poroko za istospolne pare. Čeprav ima istospolna poroka vedno več podpore tudi med splošno javnostjo¹³, se mnogi teoretiki in aktivisti ne morejo poenotiti o tem, ali naj bo končni cilj teh procesov normalizacija ali subverzija. Povedano z drugimi besedami: ali naj istospolno usmerjeni pristanejo na heteroseksualni model organizacije medosebnih intimnih razmerij (kot je poroka) in postanejo konformni z večino ali pa naj svoja prizadevanja usmerijo v zrušitev te, po mnenju mnogih, patriarhalne in zatiralske institucije.

Tisti, ki zagovarjajo istospolne poroke izpostavljajo, da bi se s tem, ko bi homoseksualne pare priznali javno in jim zagotovili legitimnost, zmanjšala marginaliziranost homoseksualnosti¹⁴ (cf. Kurdek, 2004: 101). Homoseksualni pari bi dobili nekatere temeljne ekonomske in socialne pravice, iz katerih so bili izločeni (prednosti, ki jih zagotavlja status zakonca), kar bi demokratiziralo institucijo poroke¹⁵. Hkrati s tem bi oslabela moč socialno in politično skonstruiranih razlik med moškimi in ženskami v razmerjih, ali drugače – oslabela bi moč družbenega spola.

¹³ Po raziskavi, ki jo je opravila *Ninamedia* za tednik *Mladina* v maju 2004 – numerus je znašal 600 vprašanih – sklenitev partnerske zveze med osebama istega spola, ki bi izenačila pravice partnerjev v istospolni zvezi s pravicami partnerjev v heteroseksualni zvezi, razen v odnosu do otrok, podpira 50% vprašanih iz splošne javnosti, nasprotuje jih 43%, 7% pa jih je izbralo odgovor "ne vem" (*Mladina*, št. 22, 31.05.2004, str. 24).

Po raziskavi, ki jo je opravil britanski *The Economist* uzakonitev in izenačitev porok med istospolnimi partnerji s tradicionalno zakonsko zvezo v Veliki Britaniji podpira 35% od 2012 vprašanih. Poroki so najbolj naklonjeni mlajši v starostnem razredu od 18 do 24 let (za je 57% vprašanih iz tega razreda), potem pa delež dokaj enakomerno pada. Najbolj nenaklonjeni istospolnim porokam so starejši nad 65 let, kjer je proti 75% vprašanih. Opazna je tudi razlika v stališčih med spoloma, saj je za uzakonitev istospolnih porok 40% vseh vprašanih žensk, medtem ko se z uzakonitvijo istospolnih porok strinja le 29% vseh vprašanih moških v raziskavi (*Mladina*, št. 29, 19.07.2004, str. 30).

¹⁴ Slovenska raziskava glede tega med vprašanimi zaznava precejšnjo skeptičnost (cf. Švab & Kuhar, 2004: 53).

¹⁵ Tukaj je zaznati koncept seksualnega državljanstva. Ena glavnih zahtev vedno močnejših gejevskih in lezbičnih gibanj po svetu je zahteva po gejevskem in lezbičnem državljanstvu, to je po izenačitvi pravic istospolno usmerjenih s pravicami heteroseksualcev. Plummer piše: "Pravice niso 'naravne' ali 'neodtujljive', temveč jih je treba s človeško dejavnostjo iznajti in vgraditi v vedenje skupnosti, države in identitete... Pravice in dolžnosti so odvisne od skupnosti, od

Na drugi strani so queer teoretiki in aktivisti tisti, ki v poroki vidijo asimilacijsko strategijo, ki bi *deviantno* manjšino, za katero je značilna distinktivna kultura, pripeljala h konformnosti z večino in jo *normalizirala*, s tem pa oropala posebnosti. Poroko vidijo kot zastarelo in patriarhalno institucijo, ki bi jo bilo treba opustiti, ne pa še okrepiti. Istospolna poroka bi prispevala k oživitvi in reprodukciji te patriarhalne institucije, ki bi jo morali opustiti. Zahteva po istospolni poroki predstavlja nesprejemljivo konformnost heteroseksualnemu modelu razmerja. Opozarjajo, da bi homoseksualni pari utegnili postati predmet povečane regulacije, tako kot so to sedaj heteroseksualni. Mnogi trdijo, da so istospolne poroke le še ena v vrsti družbenih institucij, ki bodo istospolno usmerjene poskušale normalizirati in stlačiti v heteronormativne okvire. Pravijo, da bo prišlo do novih delitev; dober državljan – poročen, torej v monogamnem razmerju – se bo razločeval od “perverznega”, tistega, ki ni v skladu z ozko določeno heteroseksualno matrico (cf. Stacey & Davenport, 2002).

Vendar zagovorniki poroke v debati močno izpostavljajo socialno konstruktivistični vidik poroke. Trdijo, da je sama institucija poroke socialni konstrukt, ki izven specifičnih družbenih in zakonskih okvirjev sploh ne obstaja. Zato je po njihovem mnenju strah pred popolno konformnostjo odveč, saj menijo, da imajo istospolne poroke potencial, da od znotraj spremenijo obe družbeni instituciji – družino in zakonsko zvezo – ter jima dajo novo, alternativno in prav tako legitimno vsebino (cf. Stacey & Davenport, 2002: 360).

diskurza, ki te pravice naredi za mogoče ali nemogoče. Nastanejo pri ljudeh, katerih identitete izvirajo iz istospolnih skupnosti.” (Plummer, 1995: 39).

3. ZAKLJUČEK

Za konec bi namesto ponovnega povzemanja vsebine diplomskega dela raje na kratko predstavil zgodovino organiziranega lezbičnega in gejevskega gibanja v Sloveniji ter današnji položaj istospolno usmerjenih v Sloveniji.

Zgodovina organiziranega delovanja lezbijk in gejev v Sloveniji sega v začetek osemdesetih let dvajsetega stoletja, v obdobje, zaznamovano z oblikovanjem novih družbenih gibanj in razcvetom alternativne kulture. Konec leta 1984 se je pod okriljem *Škuc-FORUM* – študentskega kulturnega centra, ene vodilnih organizacij za promocijo neprofitnih umetniških dejavnosti pri nas – ustanovila gejevska sekcija *Magnus*, namenjena socializaciji in kulturi homoseksualnosti. Združevala je predvsem geje, deloma pa tudi lezbijke in je bila prva gejevska organizacija v socialističnih državah. Leta 1987 je nastala še lezbična sekcija imenovana *LL*. Namen sekcij je socializacija gejevske in lezbične kulture ter artikulacija političnih zahtev. Sekciji sta tekom let doživeli različne organizacijske modifikacije, vendar sta bili in ostajata najbolj vitalen del gibanja. Uspelo jima je zgraditi dokaj razvejano in trdno infrastrukturo. Izpostavil bi le nekatere kulturne in socialne projekte: ustanovitev *Festivala lezbičnega in gejevskega filma*, odprtje nekomercialne krizne-svetovalne telefonske linije za lezbijke in geje *Galfon*, odprtje kluba za geje in lezbijke na Metelkovi, prevajanje temeljnih del gejevske in lezbične literature, odprtje lezbične knjižnice in arhiva, izdajanje različnih publikacij in informativnih zloženk, uvedbo anonimnega in brezplačnega testiranja za HIV itd.

Leta 1998 je nastala *Legebitra*, prva slovenska skupina za mlade lezbijke, geje, biseksualce/ke in transseksualce/transvestite, katere namen je ustvarjati varno in konstruktivno ozračje za mlade, ki se spoznavajo s svojo (homo)seksualno identito. Danes je organizacij, namenjenih podpori istospolne populacije že več in so različno profilirane. Spopadajo se tudi z mnogimi težavami: prostorskimi, finančnimi itd. Vendar skoraj vse delujejo v Ljubljani in ne dosežejo podeželske populacije istospolno usmerjenih.

Tekom obstoja se je gibanje ves čas borilo z nenaklonjenim okoljem. Odnos politične sfere in javnih medijev dobro ponazori nekaj primerov. Lezbične in gejevske organizacije so leta 1987 na dan mladosti, 25. maja, načrtovale otvoritev četrtega *Magnus festivala*, na katerem bi potekalo predvajanje filmov, razstave, predavanja in okrogle mize. Politične sile in mediji so načrtovani festival prekvalificirali v “mednarodni kongres homoseksualcev”, inšpekcijske službe pa so sklenile, “da bi bilo treba kongres prepovedati”, “saj bi shajanje te rizične skupine iz vse Evrope pomenilo resno nevarnost za širjenje aidsa” (Velikonja, 2004: 15). Festival se v načrtovani obliki ni več zgodil. Za drugi primer lahko navedemo priložnost, ko so gejevske in lezbične organizacije hotele pripraviti praznovanje desete obletnice gibanja na Ljubljanskem gradu. Prireditelj je v zadnjem trenutku odpovedal lastnik lokala, baje da zato, ker se je zbal, da bi prišel na slab glas, kasneje pa se je izvedelo, da je v ozadju stal ljubljanski mestni svet oziroma član mestne vlade Janez Lesar (ibid., 37).

Leta 2001 se je zgodila prva gejevska in lezbična parada ponosa v Sloveniji. Povod za to je bil incident, ko je redar lokala “*Cafe Galerija*”, v lasti Mestne občine Ljubljana, prepovedal vstop dvema gejevskima pesnikoma, s pojasnilom, da lokal ni za “take”. Ker državni organi niso obsodili dogodka – obsodil ga je le varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek – so aktivisti začeli s pripravami na demonstracijo imenovano *Obvoznica mimo nestrpnosti – pohod proti homofobiji*. Parada je z različnimi gesli kot so *Geji in lezbijke so povsod, Tu smo* ipd. opozarjala na prisotnost drugih spolnih usmerjenosti v prostoru in razbijala heteroseksualiziranost javnega prostora. Od takrat je postala tradicionalna, na letošnji paradi so z uprizoritvijo lezbične poroke širšo javnost hoteli opozoriti na neurejen pravni in socialni status istospolnih parov.

Treba je poudariti, da se gibanje močno povezuje z Ljubljano, kot edinim večjim in svetovnonazorsko bolj odprtim mestom za vznik gibanja. V ostalih slovenskih mestih, po mojem mnenju, še vedno prevladuje tradicionalno ozračje, z značilno močno socialno kontrolo manjših skupnosti, kar otežuje javno delovanje lezbijk in gejev. Ljubljanska lezbična in gejevska scena je torej edina vzpostavljena in javno dostopna tovrstna scena v Sloveniji, ki je formalizirana tudi v prostorskem in kulturnem smislu. Njen nastanek in ohranjanje se bistveno razlikuje od običajnega razvoja scene v zahodnih mestih. Povezava med lezbično oziroma gejevsko populacijo in sceno je ravno obratna: če je v zahodnih velemestih koncentracija lezbične in gejevske populacije omogočila

dovolj močan potencial za politično, socialno in kulturno nadgradnjo, pa so bili v Ljubljani posamezniki in posameznice, največkrat aktivisti gibanja, tisti, ki so začeli izgrajevati lezbično in gejevsko sceno ter s tem skupnost. Ljubljanska scena je primarno povezana z gibanjem in ne z obstojem skupnosti, saj je ta premajhna in prešibka, da bi lahko sama ohranjala sceno (cf. Velikonja, 1999: 65).

Če stopnjo demokracije lahko merimo s tem, koliko pravic država namenja marginalnim družbenim skupinam, lahko rečemo, da ima Slovenija, kar se tiče populacije istospolno usmerjenih še veliko dela. Kljub nekaterim pozitivnim trendom – dekriminizacija sporazumnih homoseksualnih odnosov kazenskem zakoniku leta 1976, “implicitno” zagotovljena enakost pred zakonom glede na spolno usmerjenost v 14. členu ustave RS, zakonska prepoved kršitve enakopravnosti na podlagi spolne usmeritve v kazenskem zakoniku RS – se še vedno ne da ubežati občutku, da istospolno usmerjeni zasedajo pozicijo drugorazrednih državljanov.

Eno od področij, kjer je prisotna diskriminacija na osnovi spolne usmerjenosti in ki torej ne sledi načelom univerzalnosti človekovih pravic, je zakonodaja, ki ureja zakonsko zvezo, družinske odnose in starševske pravice. Država mora v zakonodajo, ki ureja to področje, vključiti večjo kompleksnost partnerskih razmerij in izgraditi definicijo družine ter starševstva, ki vključuje obstoj različnosti. Tudi izobraževalni sistem večinoma ne zagotavlja varnega okolja, v katerem bi bili lahko istospolno usmerjeni mladi sproščeni glede svoje spolne usmerjenosti. Nasprotno, večinoma dobijo sporočilo, da njihova spolna usmeritev ni “prava”, kar pri mladih povzroča strese in krepi socialno izključenost. Država mora v svojem šolskem sistemu vzgajati za strpnost, proti vsem oblikam nestrpnosti, tudi homofobiji, saj je priznavanje svobode in enakopravnosti sočloveku ključnega pomena za razumevanje drugih ter za pluralistično in demokratično družbo. Tudi zakonodajo na področju zaposlovanja mora država oblikovati v tej smeri, da bodo istospolno usmerjeni presojeni po svojih sposobnostih in ne po ustreznosti svoje spolne usmeritve. Pravica do dela, brez strahu pred diskriminacijo in nadlegovanjem, je osnovna človekova pravica.

Če je bilo še konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja nevarno govoriti o homoseksualnosti in jo živeti, je danes to že dosti lažje. Mlajše generacije odraščajo v bolj prijaznem okolju, tudi ali predvsem po zaslugi dvajsetletnega kontinuiranega delovanja gibanja na področju izboljševanja

socialnega položaja manjšine. Dajanje ustreznih informacij splošni javnosti, informiranje istospolno usmerjene populacije o njenih pravicah, izgradnja temeljne infrastrukture skupnosti so prispevali k izboljšanju statusa. Vendar je kljub temu jasno, da se družba spreminja le počasi in da bo minilo še kar nekaj časa, preden bodo istospolno usmerjeni v očeh širše družbe celovito sprejeti kot enaki.

4. LITERATURA:

1. Abelove H., Barale M. A., Halperin M. D., (eds.) (1993) *The lesbian and gay studies reader*, Routledge.
2. Boswell J. (1997) Revolucije, univerzalije in seksualne kategorije. V *ČKZ, letnik , številka 185, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani*.
3. Butler J. (2001) *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*, Škuc, Ljubljana.
4. Clunis D. M., Green G. D. (1993) *Lesbian Couples: creating healthy relationships for the '90s*, Seal Press, Seattle.
5. Faderman L. (2002) *Več kot ljubezen moških: romantično prijateljstvo in ljubezen med ženskami od renesanse do sodobnosti*, Škuc, Ljubljana.
6. Giddens A. (2000) *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*, /*cf., Ljubljana.
7. Greif T. & Velikonja N. (2003) Primerjalna analiza evropske zakonodaje na področju istospolnih partnerskih skupnosti: stanje v Evropi in Evropski Uniji in Sloveniji. V *Lesbo – Partnerstva, št. 19./20, Lezbična sekcija ŠKUC-LL, Ljubljana*.
8. Herek M. G. (1992) The social context of hate crimes: notes on cultural heterosexism. V *Herek G. M. & Berrill K. T. (eds.) (1992) Hate crimes: confronting violence against lesbians and gay men, Sage Publications*.
9. Ingraham C. (1996) The heterosexual imaginary: feminist sociology and theories of gender. V *Seidman S. (ed.) (1996) Queer Theory/Sociology, Blacwell Publishers*.
10. Ingraham C. (2002) Heterosexuality: it's just not normal!. V *Richardson D. & Seidman S. (eds.) (2002) Handbook of lesbian and gay studies, Sage*.
11. Jamieson L. (1998) *Intimacy: personal relationships in modern societies*, Polity Press.
12. Jamieson L. (1999) Intimacy transformed? A critical look at the "pure relationship". V *Sociology vol. 33, št. 3, str. 477-494*.
13. Jenness V., Richman K. D., (2002) Anti-gay and lesbian violence and its discontents, V *Richardson D. & Seidman S. (eds.) (2002) Handbook of lesbian and gay studies, Sage*.
14. Kuhar R. (2001) *Mi, drugi: oblikovanje in razkritje homoseksualne identitete*, Škuc, Ljubljana.

15. Kurdek L. A. (2004) Gay men and lesbians: The family context. V *Coleman M., & Ganong L. (eds.) (2004) Handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future, Thousand Oaks, CA: Sage Publishing.*
16. Laird J. (2001) "No Place Like Home: Relationships and Family Life among Lesbians and Gay Men" by Christopher Carrington (Review). V *Contemporary Sociology, Vol. 30, Iss. 2, Copyright American Sociological Association Mar 2001.*
17. Lipkin A. (2004) Beyond diversity day: a q&a on gay and lesbian issues in schools, Rowman & Littlefield.
18. Menasche E. A. (1998) Leaving the life: lesbians, ex-lesbians and heterosexual imperative, Onlywomen Press, London.
19. Meyer I. H. & Dean L. (1998) Internalized homophobia, intimacy, and sexual behavior among gay and bisexual men. V *Herek G. M. (ed.) (1998) Stigma and sexual orientation: understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals, Sage Publications.*
20. Niolon R. (2004) Domestic violence in gay and lesbian couples; http://www.psychpage.com/gay/gay_marriage.html
21. O'Brien J. (2001) Heterosexism and homophobia. V *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*, Elsevier Science Ltd.
22. Olson S. R. (2004) Compulsory heterosexuality. V *gltq: An Encyclopedia of Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender, and Queer Culture*; dostopno na internetni strani: www.gltq.com/social-sciences/compulsory_heterosexuality.html
23. Patterson C. J. (1995) Lesbian and Gay Parenting; dostopno na internetni strani: <http://www.apa.org/pi/parent.html>, American Psychological Association.
24. Peplau A. L., Veniegas R. C., Campbell S. M. (1996) Gay and lesbian relationships. V *Savin-Williams R. C., Cohen K. M. (eds.) (1996) The lives of lesbians, gays, and bisexuals: children to adults, Harcourt Brace.*
25. Plummer K. (1995) Izrekanje imena – Uvedba lezbičnih in gejevskih študij. V *ČKZ, letnik XXIII, Številka 177, Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.*
26. Rich A. (1980) Compulsory heterosexuality and lesbian existence. V *Abelove H., Barale M. A., Halperin M. D., (eds.) (1993) The lesbian and gay studies reader, Routledge.*
27. Sanders G. L. (2004) Men Together: Working with Gay Couples in Contemporary Times; dostopno na internetu: www.familytherapy.org/documents/gaycouples.PDF

28. Savin-Williams C. R. (1996) Dating and romantic relationships among gay, lesbian, and bisexual youths. V *Savin-Williams R. C., Cohen K. M. (eds.) (1996) The lives of lesbians, gays, and bisexuals: children to adults, Harcourt Brace.*
29. Savin-Williams C. R. (2001) Gay, Lesbian, and Bisexual Youth. V *International encyclopedia of the social & behavioral sciences, Elsevier Science Ltd.*
30. Seidman S. (2002) Beyond the closet: the transformation of gay and lesbian life, Routledge.
31. Shildo A. (1994) Internalized homophobia: Conceptual and empirical issues in measurement, str. 176-205. V *Greene B. & Herek G. M. (eds.) (1994) Lesbian and gay psychology: theory, research, and clinical applications, Sage Publications.*
32. Stacey J. & Davenport E. (2002) Queer families quack back. V *Richardson D. & Seidman S. (eds.) (2002) Handbook of lesbian and gay studies, Sage.*
33. Švab A. & Kuhar R. (2004) Vsakdanje življenje lezbijk in gejev: preliminarna analiza, Mirovni Inštitut, dostopno na internetni strani: http://www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Preliminarna.pdf
34. Švab A. (2000) Nova intimna razmerja? Zasebnost in intimnost v pozni modernosti. V *Giddens A. (2000) Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah, /*cf., Ljubljana.*
35. Toš N. et al. (1999) Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998, IDV - CJMMK, Ljubljana.
36. Tratnik S. & Segan N. S. (1995) Zbornik o lezbičnem gibanju na Slovenskem 1984-95, Založba Škuc, Ljubljana.
37. Velikonja N. (ur.) (2004) 20 let gejevskega in lezbičnega gibanja: 1984 – prvi magnus festival, 2004 – zadnje prazne obljube, Društvo ŠKUC, Ljubljana.
38. Velikonja N. (1999) Lezbična in gayevska scena. V *Stankovič P., Tomc G., Velikonja M. (ur.) (1999) Urbana plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih, ŠOU Študentska založba, Ljubljana.*
39. Walters S. D. (2001) Queer Theory. V *International encyclopedia of the social & behavioral sciences, Elsevier Science Ltd.*
40. Warner M. (ed.) (1993) Fear of the queer planet: queer politics and social theory, University of Minnesota Press.
41. Weeks J. (1995) Invented moralities: sexual values in an age of uncertainty, Polity Press.

42. Weeks J., Heapy B., Donovan C. (2001) Same sex intimacies: families of choice and other life experiments, Routledge.
43. Weston K.(1991) Families We Choose: Lesbians, Gays, Kinship, Columbia University Press.